

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT 2011

LOKALHISTORISK ARKIV
STUBBEKØBING

ÅRSSKRIFT

2011

LOKALHISTORISK ARKIV
STUBBEKØBING

Lokalhistorisk Arkivs Årsskrift 2011

Udgivet af

Lokalhistorisk Forening Stubbekøbing

Redaktion:
Foreningens bestyrelse

Opsætning & lay-out:
Arkivlederen

Tryk:
LF Trykteam Nykøbing Falster A/S

ISSN 0109 - 2162

Indholdsfortegnelse

Tekst til forside og side 1	side 4
SNNB - Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen <i>Af Karin Suhr Rasmussen</i>	side 5
En hekseproces i Stubbekøbing <i>Af Gustav Malmros</i>	side 24
Ellen Larsens barndomserindringer <i>Af Ellen Larsen</i>	side 30
Fra arkæologernes arbejdsmark <i>Af Kasper Høhling Søsted</i>	side 51
Fredag aften i Horbelev. Ind under jul i begyndelsen af 60'erne <i>Af Niels-Jacob Andersen</i>	side 58
Fra Arkivet <i>Af Karin Suhr Rasmussen</i>	side 69
Gode steder på Internettet <i>Dorte Tissot Hansen</i>	side 74
Lokalhistorisk Forening, formandens beretning <i>Af Solvejg Mølbjerg</i>	side 78

Tekst til forsiden og side 1:

Forsiden:

Stubbekøbing Station den 25. maj 1911, da Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen blev indviet. Det var en stor dag for Stubbekøbing og hele Østfalster, som er beskrevet nærmere i artiklen om banen.

Side 1:

I 1893 var der røster fremme om, at der burde opføres en pavillion med restauration i Anlægget. Det var der ikke umiddelbart tilslutning til, så P. W. Wulff opførte i 1894 pavillionen i Anlægget ved »Udsigten«, så der kunne være et tilflugtssted for besøgende, f.eks. i tilfælde af regn. I Stubbekøbing Lystanlægs protokol står »Midt for den høje plæne opførte købmand P.W. Wulff et smukt lysthus (i marts) med fliselagt gulv og forsynede det med borde og bænke, alt uden udgift for Lystanlægget.«

Tidens tand og manglende vedligeholdelse gjorde, at man til sidst måtte fjerne resterne, men i år er pavillionen genopstået. Jørgen Hansen har stået for opførelsen af en ny pavillion, som er en tro kopi af den gamle og forsynet med borde og bænke, så man kan sidde i læ og tørvejr og nyde udsigten over Grønsund.

SNNB

STUBBEKØBING-NYKØBING-NYSTED-BANEN

Af Karin Suhr Rasmussen

I år er det 100 år siden, at Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen blev indviet og Stubbekøbing-Nykøbingstrækningen taget i brug.

På arkivet lavede vi en lille udstilling til selve dagen den 25. maj, og i det følgende prøver vi at give et indtryk af, hvad banen kom til at betyde for området i de 55 år, den var i brug.

Jeg håber, at nogle af de mange, der brugte toget, vil synes, det er hyggeligt at genopfriske den tid, og at det for de mange, der slet ikke kan huske, der har kørt tog på Østfalster, vil være en brik til den lokale historie.

Banens linieføring, stationer og holdepladser.

Kortet er fra Erik V. Pedersens hjemmeside om SNNB

Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen, også kaldet SNNB, blev officielt indviet den 25. maj 1911 med inviterede honoratorers og festmiddag på Hotel Baltic om aftenen.

Den 26. maj kørte det første tog efter køreplanen med afgang fra Stubbekøbing kl. 6.17. Billet nr. 1 blev solgt til gårdejer Hans Løjmand, Maglebrænde.

Indvielse af Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen den 25. maj 1911

Selv om indvielsen foregik den 25. maj, havde den anden del af banen, strækningen mellem Nykøbing og Nysted, været i brug i næsten et halvt år, da det var gået nemmere med at få bygget denne strækning, og man derfor gerne ville have kørslen til julehandlen med.

Man startede den 13. december og indbød de to første dage alle til at køre gratis med toget. Det blev en så overvældende en succes, at man straks måtte sætte alle de personvogne ind, man havde. Det gik helt galt den 14., da alle åbenbart havde besluttet sig til at tage hjem fra Nykøbing med ottetoget. Der var så mange, der skulle med, at de fleste måtte vente på den næste afgang kl. 23.55. Den lange ventetid medførte tumult med slåskampe på perronen, og da toget fra Nysted kom ind på perronen i Nykøbing kl. 23.20, var der dobbelt så mange ventende

passagerer, som man havde plads til i toget, og heraf havde omkring halvdelen brugt ventetiden til at slukke tørsten, så man ikke gerne tog dem med i de nye personvogne. Resultatet blev, at man måtte koble 6 kreaturvogne til toget til de mest beduggede og endelig kl 0.15 kunne forlade Nykøbing og få alle bragt tilbage til Nysted.

Da strækningen mellem Stubbekøbing og Nykøbing endelig var klar, vovede man ikke at gentage tilbuddet til de almindelige passagerer, så det blev som nævnt kun de indbudte, der kom til at køre gratis den første dag.

De to strækninger, Stubbekøbing-Nykøbing og Nykøbing-Nysted hang ikke sammen rent spormæssigt. Hvis man skulle fra Stubbekøbing til Nysted, skulle man skifte i Nykøbing, da toget fra Stubbekøbing kom ind på perron 4, og toget til Nysted afgik fra perron 1.

Forslaget om at samle de to små baner i et selskab kom fra Folketingets baneudvalg og var også fra Maribo Amt en betingelse for at give tilskud. Statstilskuddet var fastlagt til 2/5 af anlægskapitalen, men de lolland-falsterske rigsdagsmænd fra alle partier gik sammen om et ændringsforslag, hvor man foreslog et statstilskud på 50%, og det blev ved en afstemning i folketinget vedtaget, hvorefter der den 5. november 1908 blev udfærdiget en eneretsbevilling til fællesudvalget for de to baner.

Den første plan for en jernbane på Østfalster drejede sig om en bane fra Nørre Alslev over Stubbekøbing til Nykøbing. Strækningen Nørre Alslev-Stubbekøbing blev dog hurtigt opgivet, da man ikke ville kunne klare sig i konkurrencen med den eksisterende færgeforbindelse mellem Masnedsund og Stubbekøbing om de rejsende til og fra København. Rejsetiden mellem de to havne var kun en time, og der var to afgangene hver vej dagligt.

Efter at jernbanestrækningen nu var vedtaget og pengene var i hus med statstilskuddet og tegning af aktier hos de to købstæder og de interesse-rede landkommuner, Sukkerfabrikken, nogle andelsmejerier og enkelte private investorer, skulle alle forhindringer være ryddet af vejen og banen etableres.

På Nysted-strækningen lå baneforløbet også nogenlunde fast, mens der for Stubbekøbing-strækningen viste sig at være stor uenighed om, hvor banen skulle gå, og hvor stationerne skulle ligge.

De implicerede kommuner, Aastrup, Maglebrænde, Horbelev, Karleby -Horreby-Nr. Ørslev, Sdr. Alslev-Sdr. Kirkeby og Idestrup, der alle havde tegnet aktier ud fra det foreslåede projekt, havde, da projektet skulle føres ud i livet, deres specielle ønsker til banens og stationernes placering.

I Aastrup ville man nu have banen ført øst om Stangerup skov, men det blev afslået, da man så var bange for, at Maglebrænde ville falde fra. I Karleby og Sønder Alslev ønskede man banen nærmere til egen by og i Idestrup sogneråd var man stadig usikker på placeringen af stationen ved Sønder Ørslev.

Det udartede sig til en af landets største jernbanefejder, og hvis ikke alle garantierne allerede var tegnet, er det et spørgsmål, om der overhovedet var blevet nogen bane.

Alle indsigelser blev rettet til kongelig kommissarius, som herefter indhentede bemærkninger til indsigelserne hos fællesudvalget. At udvalget måske ikke var det mest diplomatiske, viser deres svar til den kongelige kommissarius ved en af de formastelige klager: »Efter tilsynets erklæring vedrørende andraget fra Sønder Alslev finder udvalget ikke anledning til at spilde mange ord på det, som nærmest er et fuldgyldigt udtryk for genboernes indbyrdes jalousi og snævertsynethed og for den sædvanlige kværulantepest, når hvermand ikke får jernbanen til sin dør«.

Efter at alle indvendinger og ændringsforslag var behandlet, endte man med at vedtage den oprindeligt foreslåede linieføring, dog blev Sønder Ørslev station flyttet til den østlige side af byen, og Idestrup fik et trinbræt.

Fra Publikum.

Ostfalsterbanen.

Vi have mobilaget følgende Projekt:

Forklaring

■ *Stor Station*

□ *Holdeplads*

• *private Holdepladser (som kan forøges næsten ubegrænset, naar Ejeren blot forpligter sig til at passe Signalet.*

Efter ovenstaaende Plan vil der maaeligst kunne ekspederes 1 Tog i hver Retning hver 8. Dag, og efter noje at have studeret samtlige Referater fra de forstaaende Rader, tillader jeg mig at anbefale dette Projekt, som jeg tror nok vil tilfredsstille aesten alle de Interessertes Onsker og Fordringer.

Ørb.

v. Svells, Baneingeniør.

Hele polemikken om hvor banen skulle gå og hvor mange stationer og holdepladser, den skulle have, fik også den mere humoristiske side frem i pressen. Her et forslag til linieføring, som skulle kunne tilfredsstille næsten alle de interesserede.

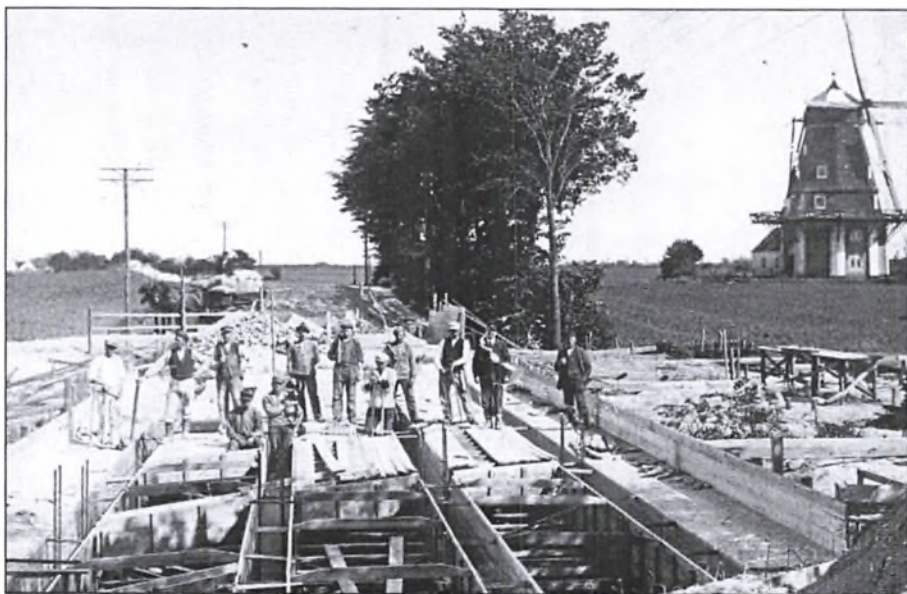
Som det ses er der taget hensyn til jordemoder, dyrlæge, polakker, skovfester, saftstationer, m.m.

Som det ses under Forklaring, kan de private holdepladser forøges næsten ubegrænset, blot man selv passer signalet.

Nu gik det stærkt med at få udbudt jord- og skinnearbejdet. På Falster var der regnet med 7 broer på over 2 meter spændvidde, den største over Noret ved Stubbekøning på 5,5 meter, og så havde man planlagt en viadukt over Orevej, men ved den endelige projektering fandt man det mest praktisk også at lave en viadukt over Bønnetvej lige øst for Horbelev præstegård.

Skinnerne blev bestilt hos et engelsk firma, der påtog sig at levere 9.000 skinner á 10 meter til en pris af 104,40 kr. pr. 1.000 kg.

Svellerne blev leveret af firmaet R. Collstrup i København. Der blev brugt 68.000 sveller.

Anlæg af viadukten på Orevej.

Ore Mølle, der ses til højre blev revet ned i 1942.

Det var ikke kun planlægningen, der var problemfyldt, også anlægsarbejdet gav anledning til diskussioner og indsigelser på grund af uforudsete vanskeligheder.

Ved Carlsfeldts moser blev dæmningen ved med at synke, selv om man blev ved med at øse fyld i mosen, der tilsyneladende var helt bundløs. Det viste sig ved efterfølgende borer, at anlægsingeniøren havde beregnet den faste bund meget for optimistisk.

Ved Vesterskov ved Nykøbing viste det sig, at grundvandstanden var meget højere, end beregnet, hvilket forværredes af, at sukkerfabrikken havde lavet en opdæmning af Tingsted Å.

Endvidere strejkede en del af arbejderne, da de hellere ville deltage i høstarbejdet på gårdene end i det hårde arbejde på banen.

Alt dette betød at projektet blev forsinket og efterfølgende blev der rejst krav om dagbøder til entreprenørerne, som dog blev frikendt af statens tilsynsførende.

Kun en enkelt sag om kystsikringsarbejdet ved Stubbekøbing gik videre til Landsover- samt Hof- og Stadsretten, der anerkendte udvalgets ret til at tilbageholde 5.000 kr. på grund af nogle besparelser, som entreprenøren havde haft.

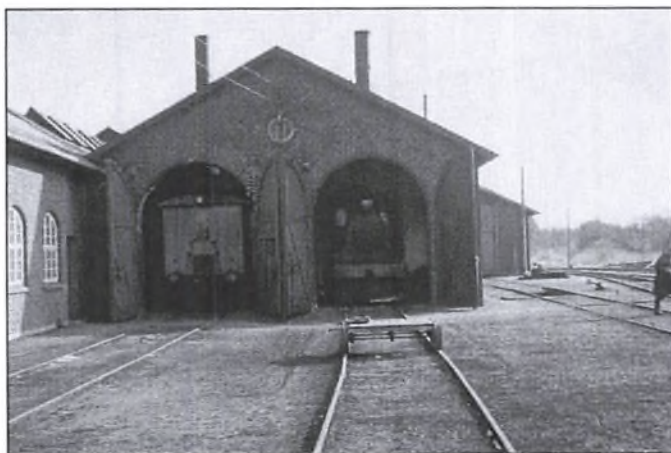
Ved anlæggelsen af banen blev der bygget en dæmning over Noret og en bro over Fribrødreåens udløb. Noret er siden blevet fyldt op, og der er nu anlagt fodboldbaner.

Også arbejdet med at bygge stationer og andre bygninger blev forsinket, remissen i Stubbekøbing med 155 dage, først og fremmest på grund af problemerne med jordarbejderne.

På Stubbekøbing-strækningen opførtes foruden stationsbygningen ved Havnen i Stubbekøbing stationer i Aastrup, Horbelev, Eget (Karleby), Egebjerg, og Sønder-Ørslev. Desuden blev der bygget værkstedsbygninger og remisse i den østlige ende af stationsområdet ved Stubbekøbing. I destrup Station blev opført i 1918.

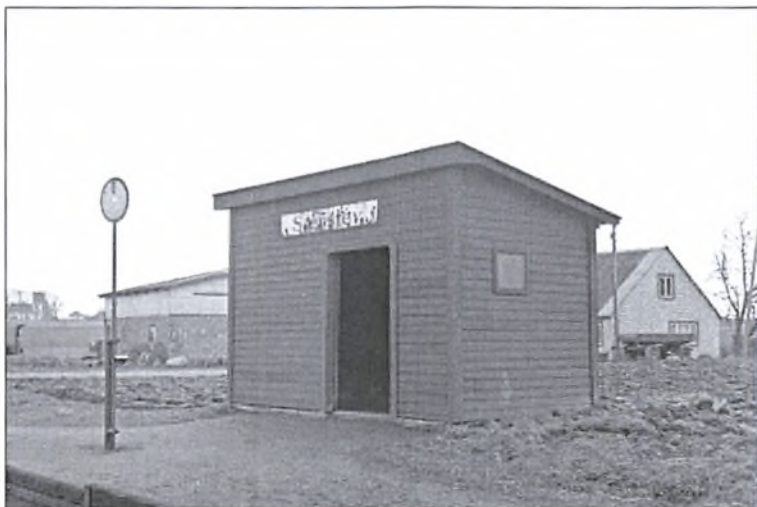

Stubbekøbing station set fra perronen. For enden af sporet anes drejeskiven

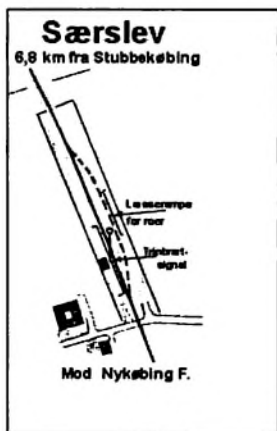
*Remisen i
Stubbekøbing*

Ved samtlige stationer var der læssespor først og fremmest til læsning af sukkerroer, og samtidig anlagdes lignende læssespor ved Særslev, Meelse, Bellinge og Idestrup. Disse steder fik senere trinbrædtsstatus, hvor toget standsede, når der var passagerer, der skulle af eller på toget, ligesom der blev anlagt trinbrædt ved Sønder Vedby og sidst ved Sønder Vedby Skovvej.

Særslev holdeplads med drejeskiven, som skulle vendes, når toget skulle standse.

Foto Erik V. Pedersen

Skitse over sporene ved Særslev holdeplads.

Foruden læssesporene langs banen, var der fra starten anlagt sidespor på havnen i Stubbekøbing, til Carlsfeldt og Vestergård, til Bellinge samt til grusgraven ved Nørre Tåstrup. En del af disse sidespor blev i årenes løb overflødige og fjernet.

Stationsbygningen i Stubbekøbing var den største og mest imponerende. Foruden selve stationsbygningen lå her også remisserne, varehus og svinefold, hvor svinene kunne afleveres af bønderne og siden komme videre til slagteriet med toget.

Stationen i Horbelev var den største landstation med pakhus og svinefold. På alle stationer var der ventesal og selvfølgelig ekspedition af billetter, postekspedition og forsendelse af banepakker.

*Fotos: Erik V. Pedersen
Øverst Horbelev station med va-
rehuset og på den modsatte side af
vejen Horbelev Hotel, der blev opført
samtidig med banen.*

*Til venstre svinefolden ved Horbelev
station*

I Stubbekøbing og Horbelev var der stationsforstandere, mens Aastrup, Karleby og Egebjerg station blev passet af kvinder, ekspeditricer. Det var ofte ægtefæller til mænd, der arbejdede på banen, i starten baneformænd, senere også vognmænd, der kørte varer ud bl.a. for banen.

At det fra starten var baneformændenes koner, der betjente stationerne fremgår af følgende anmodning, dateret d. 10. oktober 1911:

Til Direktionen for Stubbekøbing- Nykøbing-Nysted-Banen.

Vi undertegnede samtlige baneformænd ved Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen tillader os hermed ærbødigt for den høje Direktion at forelægge følgende andragende:

I. Det kunne tænkes, at trafikken ved de stationer, hvor vi ere ansatte i årenes løb vil blive forhöjet i så høj en grad, at den høje Direktion måtte finde det umuligt for en kvinde at udføre det til stationen hørende arbejde tilfredsstillende og betryggende, og at direktionen derfor ville beslutte at ansætte mandlige stationsbestyrere.

Vi tillader os at andrage om, at vi i så fald må være fortrinsvis berettede til ansættelse i de omhandlede stillinger - selvfølgelig under forudsætning af, at vort respektive forhold i banens tjeneste har været tilfredsstillende.

II. På vore respektive hustruers vegne tillader vi os at henlede den høje Direktions opmærksomhed på den af forholdene på grund af den sildige toggang påkrævede lange tjenestetid ved stationerne i forbindelse med det betydelige til stationen knyttede arbejde. - Der er utvivlsomt fare for, at vore hustruer på grund af deres - som hidtil - ca. 18 á 19 timers tjeneste i døgnet, i forholdsvis kortere tid, ville blive svækkede og overanstrengte, således at de ville være ude af stand til at udføre det dem påhvilende arbejde med den orden og omhu, som fordres.

Indtil den høje Direktion måtte anse en anden ordning end den nuværende for nødvendig, tillade vi os at andrage om at der tilstås os - mand og hustru - hver 2 månedlige fridage i lighed med hvad der finder sted ved andre baner.

III. Under hensyntagen til, at det, således som forholdene nu er ved heromhandlede stationer, er nødvendigt for os at holde fremmed hjælp, som mindst koster os 400 kr. om året, tillader vi os at andrage den høje direktion om, at vore hustruer må blive lønnet med højeste lønning.

Allerærbødigt - underskrevet af 7 baneformænd

Aastrup station

Karleby Station

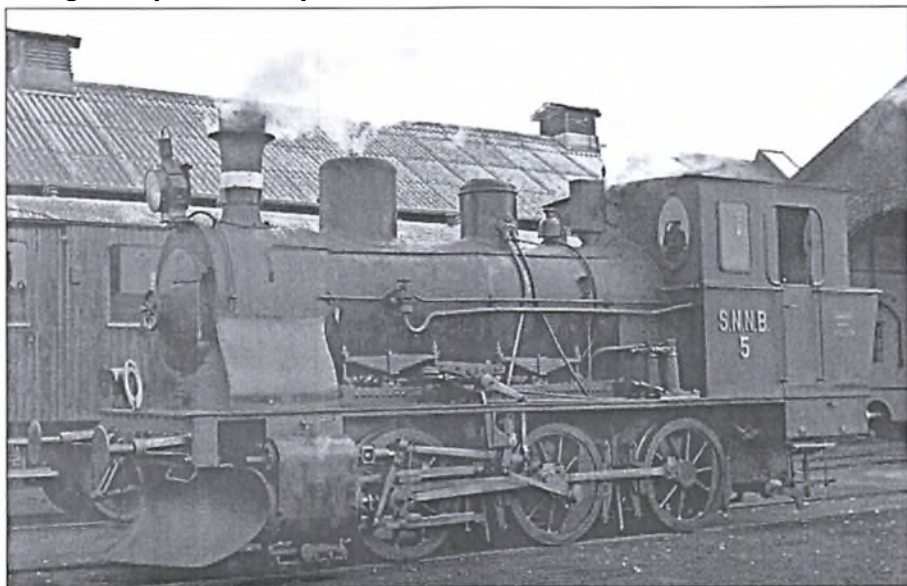

Egebjerg station

Stationer der blev passet af baneformændenes koner. Fotos: Erik V. Pedersen

Fra banens start anskaffedes 5 lokomotiver, 9 personvogne og 90 godsvogne.

Lokomotiverne klarede al trækraft, indtil man i 1927 indkøbte 3 motorvogne til persontransport.

Et af de fem lokomotiver indkøbt i 1911. Efter overgangen til motorvogne og senere skinnebussur kørte lokomotivet med roer og sneplov indtil banen lukkede i 1966.

Foto: Erik V. Pedersen

De fleste godsvogne var åbne vogne, der var velegnede til at transportere landbrugets produkter, først og fremmest til roerkørsel, som var en væsentlig del af banens økonomi.

Roekørslen foregik om aftenen og med damplokomotiv.

Roevognene blev sat af på stationernes/holdepladsernes læssespor, hvor landmændene så kunne komme med deres roevogne og læsse roerne over på banevognene. Mange gange var roevognene kommet retur fra sukkerfabrikken med roeffald, som skulle bruges til foder til kvæget. Det ville sige, at det våde affald først skulle flyttes fra banevognen til landbrugsvognen og køres hjem, inden roerne kunne læsse på banevognen.

Det var hårdt arbejde, da alt foregik ved hjælp af en greb og håndkraft.

I løbet af 1950'erne begyndte mange at få roerne kørt til sukkerfabrikken med lastvogne, og da nogle vognmænd fik læssegraber gik det stærkt med at skifte fra jernbane til landevej.

I 1950/51 blev der transporteret over 75.000 tons roer og roeaffald med banen, allerede det følgende år var det dalet til knap 50.000 tons og året efter til 30.000 tons. Her holdt det sig nogle år, indtil det i 1959/60 faldt til 12.000 tons, hvorefter roekørslen helt ophørte, da sukkerfabrikken i 1961 ikke mere modtog roer, der blev leveret med bane.

Alle roekørsler blev foretaget med lokomotiv, og lokomotiverne var også uerstattelige, når der skulle køres med sneplov.

Når det begyndte at sne og vinden var i øst, var det helt sikkert, at det hurtigt gav vanskeligheder på Stubbekøbingbanen og det blev i radioavisen meddelt, at al regelmæssig drift var aflyst på strækningen.

Det var næsten altid, landets første aflysning på grund af sne.

Første gang, der var rigtige vanskeligheder var i 1915, hvor 8 tog kørte fast i sneen og 35 tog måtte aflyses, og det fortsatte med aflysninger de fleste år.

Den 20. december 1926 gik det helt galt, da toget sat fast i sneen ved Egebjerg med 204 passagerer, der måtte overnatte i Egebjerg forsamlingshus.

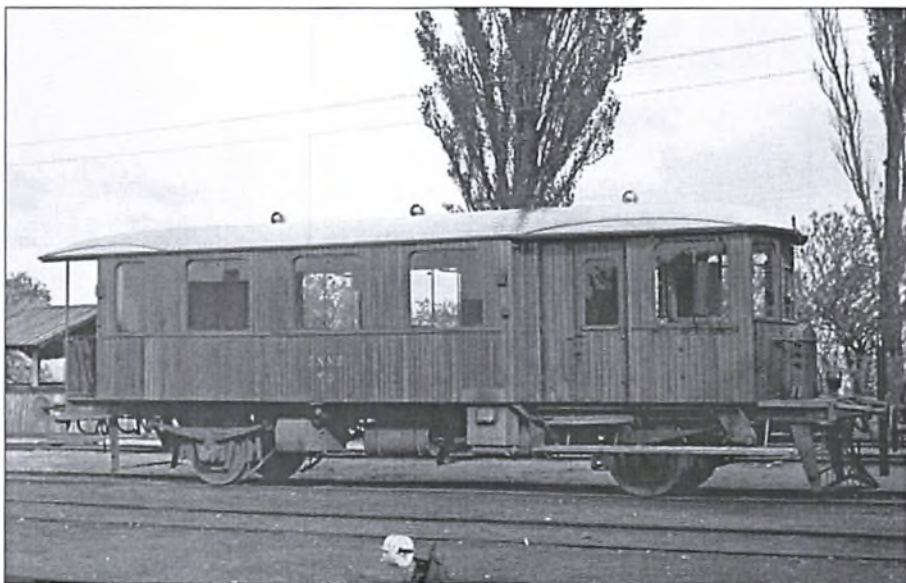
I 1947 blev der aflyst 249 tog på grund af sne, og ikke alene manglede billetindtægterne, det kostede også 20.000 kr. til snerydning.

I 1963, fra 2/1-22/2 blev 213 tog aflyst og delvis erstattet af rutebiler, som heller ikke havde det for nemt, og i 1965 kom snestormen i november, inden snehegnene var sat op, så alle gennemskæringer blev lukket. Damplokomotivet med sneplov var 4 dage undervejs på strækningen Stubbekøbing-Nykøbing og brugte 25 tons kul. Samtidig var omkring 40 mand sat i arbejde som snekastere.

I 1927 anskaffedes 3 motorvogne til persontransport, og damplokomotiverne blev hovedsageligt brugt til roekørsel, snerydning, tungere gods-transport og persontransport i snevintre.

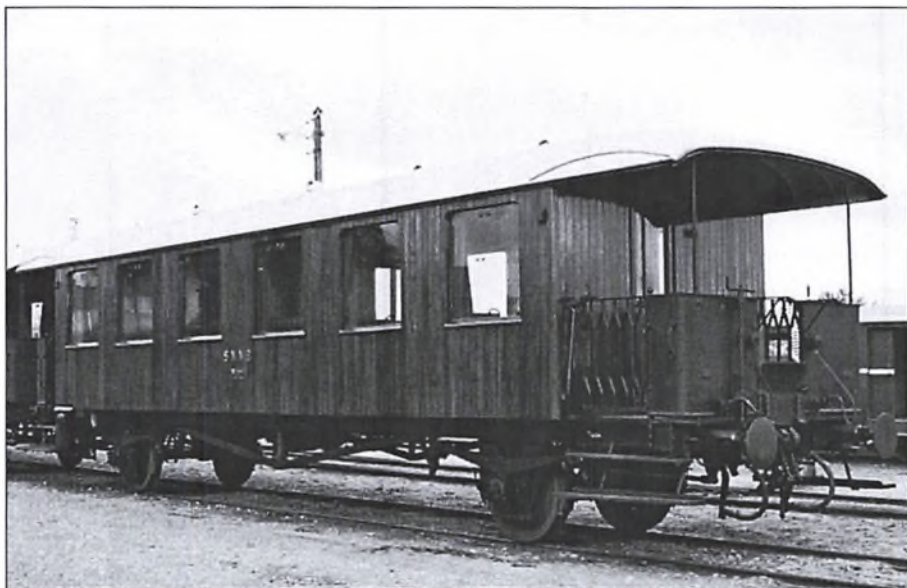
Motorvognene var teaktræsbeklædte og foruden et kombineret fører- og rejsegodsrum var der postkupé, 2. kl. kupé med 10 pladser med galdegrøn beklædning på sæderne og 3.kl. kupé med 22 pladser incl. klapsæder. De faste sæder var fjedrende og beklædt med brunt læder.

I postkupéen var der foruden sorteringsbord også klapsæder, som kunne tages i brug, når der ikke blev ordnet post.

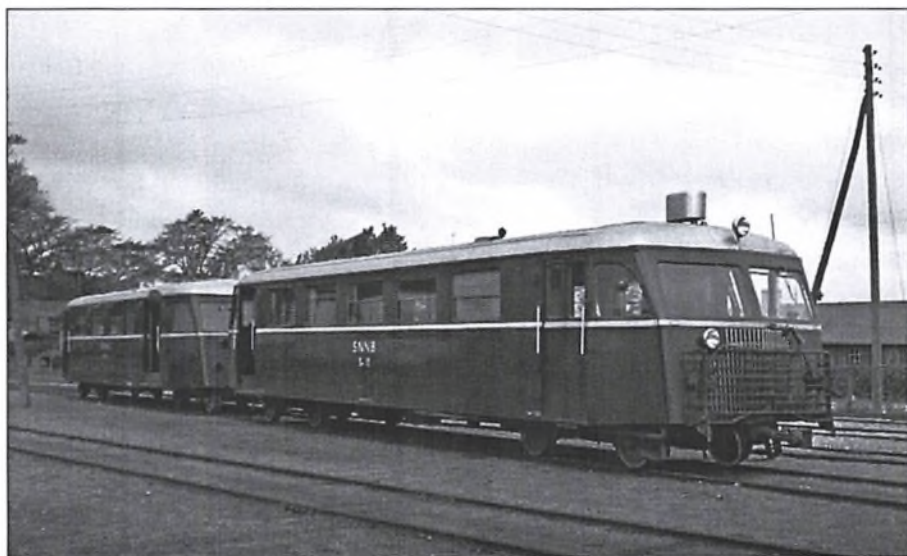
Motorvogn indrettet med førerrum, postrum, 2.kl. kupé og 3.kl. kupé

Foto: Erik V. Pedersen

Personvogn med 46 siddepladser. Efter indførelsen af skinnebusser i 1948 blev de kun brugt som reserve. Fotos på denne side: Erik V. Pedersen

I 1948 kom en lov om modernisering af privatbanerne, hvilket betød, at der blev indkøbt skinnebusmotorvogne til brug på Stubbekøbingbanen. I 1951 anskaffedes desuden to små rejsegodsvogne.

Lokomotiver indkøbt i 1911 og motorvogne fra 1927 var stadig i fin stand, da banen lukkede i 1966. I Dansk Jernbaneklubs udgivelse nr. 15, der handler om Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen, og som i nogen grad danner grundlag for denne artikel, står:

»Et særligt kende for SNNB var det velholdte materiel; både damplokomotiver og motor materiel holdtes i mønsterværdig stand, og benzinmotorvognene, der på andre privatbaner forlængst var udrangeret eller havde fået anden motor, virkede upåklageligt. asom leder af maskinafdelingen og værkstedet i Stubbekøbing stod i mange år værkfører Erik Hansen, der på forbilledlig måde sørgede for at holde materiellet og værkstedet i den bedste stand. Værkføer Hansen var desuden konstruktør af banens renselov, et ejendommeligt men effektivt apparat til rensning af banens grusballast, og af banens vogn til sprøjtning mod ukrudt samt af mange andre større og mindre ting.«

På Lokalhistorisk Arkiv har vi en udskrift af en samtale Jørgen Skafte har haft med altmuligmand-pudser-fyrbøder m.m. gunnar Jacobsen, der blev ansat på banen i 1943 og var der til den lukkede i 1966.

Der står bl.a:

«På værkstederne i Stubbekøbing var Gunnar med, både i malerværkstedet, tømrerværkstedet og smede- og maskinværkstedet. Der var nok at tage fat på. Når lokomotiverne skulle til revision, blev de rensed af for alt, hvad der var af olie, grus o.s.v. Det var et stort arbejde, for det sad så fast, at det måtte hugges af med hammer og mejsel, for ikke at snakke om kedelsten. det blev godt nok hugget af med en lufthammer, men alligevel kunne det godt tage tre dage, og det uden høreværn. Motorvognen fik også en ordentlig omgang, når de var til revision. Vognkassen blev løftet af undervognen, helt op under loftet - med håndkraft, og så gik man i gang med at skrabe gammel lak af. Det var en stor omgang. Når det var gjort, så gik eksperten i gang, og det var ikke en hr. hvem-som-helst, nej, det var en ganske bestemt mand, som havde den tjans, ingen andre fik lov til at lakere. det var med håndkraft og med en bred pensel, og når den første lak var smurt på, blev der slebet af med en gang fint sandpapir, og så blev det næste lag lak smurt på. Samtidig var undervognen blevet rensed af og malet, og hvis hjulene trængte til afdrejning, var de sendt til Lollandsbanens værksted i Ma-

ribo, som havde grej til at klare dette.

Efter sådan en omgang var vognene, som da de kørte ud fra fabrikken i Odense, og det er vel også derfor, de stadig eksisterer. Den ene kører på veteranbanen i Skelskør, og en er på museet i Odense«.

Gunnar Jacobsen fortæller videre:

»Der skulle også renses banelegeme. Det foregik med en renseplov, som Værkmesteren havde konstrueret. Det var et sindrigt apparat, som blev trukket af en motorvogn; renseskærene var fjedrende, så de vippede op over svellerne, og så var der et plovsvær i hver side, som pløjede grusbalksten op imod svellerne«.

I forbindelse med den øgede landevejstrafik - busser til personbefordring og lastvogne til roer og andet gods, blev det vanskeligt for de små baner at opretholde en bare nogenlunde acceptabel økonomi.

Stubbekøbing-Nyskøbing-Nysted-Banen havde i 1911 200.000 rejsende. Tallet steg indtil 1928/29, hvor det var oppe på 270.000, hvorefter det lige så stille faldt igen, så det i 1940/41 var nede på 161.000.

Under besættelsen, hvor privatbilismen gik helt i stå, steg trafikken igen, til man i 1948/49 var oppe på 401.000 rejser.

Herefter gik det kun nedad, og i 1964/65 sluttede man med 144.000.

1948/49 var det sidste år med overskud, og man lukkede efter et underskud i 1964/65 på 465.000 kr.

I Dansk Jernbane-klub konkluderer man på side 87:

»Der var megen skepsis, da planerne om SNNB blev rejst og både ministeren og mange rigsdagsmedlemmer tvivlede på, at den mere end lige ville kunne betale sin vej. Det gik anderledes. Gennem mange år var der solidt overskud på banedriften, og både person- og godstrafik oversteg, hvad man på forhånd havde ventet. Mange steder voksede der bebyggelse op omkring banens stationer, og der er ingen tvivl om, at denne har medvirket til at støtte erhvervslivet i Stubbekøbing og Nysted i forhold til den overmægtige nabo Nykøbing. Tusinder af skolebørn og arbejdende er blevet befordret til Nykøbing, og i krigsårene var banen uundværlig for hele sit opland. I årene indtil lastbilerne og traktorerne for alvor vandt indpas, var banen en uomgængelig betingelse for, at der

overhovedet kunne dyrkes sukkerroer i oplandet og dermed har den gjort uvurderlig nytte for den landbefolkning, den har betjent.«

Stubbekøbing Station og jernbaneterræn fotograferet fra siloen i 1966. Til venstre ses L.M.A.F.s bygninger og anlæg, bagerst til højre er der stadig vand i Noret.

Foto: Erik V. Pedersen

*Kilder: Dansk Jernbane-Klubs bogserie nr. 15
Erik V. Pedersens hjemmeside
Gunnar Jacobsens erindringer*

En hekseproces i Stubbekøbing af Gustav Malmros

Vi ved alle, at man engang brændte hekse. Om ikke andet bliver man mindet om det til Sankt Hans, hvor der til almindelig morskab bliver brændt en dukke, som skal symbolisere heksen. Men det har været blodig alvor, og selv i vores område blev der brændt flere hekse, end vi bryder os om at tænke på. Nogle blev halshugget først, det gælder i al fald for den sidste kvinde, der blev brændt i Danmark (på Falster) efter en lovlig rettergang i 1693, og var mere almindeligt ude i Europa, inden man også i Danmark blev så humane.

Gustav Malmros fortæller her om processen, hvor den sidste af tolv kvindet blev anklaget. På det tidspunkt var de elleve første blevet brændt.

At det ikke var den sidste proces, kan bl.a. ses i kirkebøgerne. I Stubbekøbings kirkebog står der i 1647: Den 13. april blev Anne Spillemands brændt, efter at hun tvende gange tilforn den dag var bleven pint.

”Hver by har sin heks og hvert sogn sine trolde”. Sådan synger vi med Holger Drachmann i hans ”Midsommervise” og vel nok uden at tænke dybere derover. Men der var virkelig engang, da man så hekse overalt, både herhjemme og i udlandet. I 300 år fra 1400-tallet til slutningen af 1600-tallet var der heksejagt over hele Europa i en sådan grad, at op imod 80.000 kvinder led døden på bålet. Specielt rasede hekseforfølgelserne i de 100 år fra 1550 til 1650, men de fortsatte dog med aftagende heftighed århundredet ud.

Den sidste hekseproces i Danmark, som endte med brænding, fandt sted 1693 og foregik i Nykøbing, men så sent som i år 1700 fandt en hekseproces sted i Stubbekøbing, uden at man dog kender slutresultatet. Det var Ane Christoffer Spillemands, der blev genstand for en trolddoms-sigtelse. Hun skyldte en mand nogle penge, og da han krævede dem, sagde hun: ”Ja, dine penge skal du få, men ikke lykke”. Kort tid efter

døde nogle af mandens heste og køer, formentlig fordi der kom sygdom i besætningen, men straks blev Ane Christoffer Spillemands beskyldt for trolddom.

I det hele taget var det ofte jalousi eller misundelse, der gav anledning til beskyldninger for trolddom eller hekseri. Selv Chr. IV undså sig ikke for at rette beskyldning for trolddom mod sin egen hustru, Kirstine Munk. Det skete i 1629, da Kirstine Munk på vej til Nykøbing Slot gjorde holdt ved Valfartskirken i Kippinge for at knæle og bede ved alteret. Kongen beskyldte hende derefter for at have bedt for, at han måtte miste livet, så hun kunne blive ham kvit. Kirstine Munk havde på det tidspunkt brudt med kongen og havde taget sig en elsker, men da kongen jo ikke så godt åbenlyst kunne beskylde sin egen kone for hekseri, iværksatte han i stedet for en omfattende hekseforfølgelse over hele landet. Heksenes udryddelse skulle skaffe kongen oprejsning.

Hekseforfølgelser herhjemme var dog ikke noget nyt på det tidspunkt. Forfølgelserne havde for alvor taget fart kort efter reformationen i 1536. I hovedsagen var det ”kloge koner” man jagtede. Sjællands biskop, Peder Palladium, beretter i sin visitatsbog fra 1544 om en lang række heksebrændinger over hele landet og opfordrer alle gode kristne til at melde slige folk til øvrigheden.” Du må ikke tie med nogen troldkvinde”, skriver han. Man kan ikke længere tolerere den slags, efter at ”evangeliets klare lys” er begyndt at skinne over landet.

Om ikke den første så imidlertid den største hekseproces fik Stubbekøbing få år efter, nemlig i 1568-69. 12 kvinder blev beskyldt for hekseri, og i hvert fald 11 af dem blev brændt på bålet. Desværre eksisterer der i dag ikke mange kendsgerninger om disse processer. De fandt sted kort før afslutningen af syvårskrigen mod Sverige i 1570, hvor landet var stærkt forarmet af store krigsomkostninger. Kun om den sidste af sagerne har man noget reelt kendskab. Det er sagen om Edel Stolte. En af de 11 kvinder, som allerede havde lidt døden på bålet, Inger Skousen, havde under sin retssag beskyldt Edel Stolte for at være i ledtog med de 11. Hun påstod endda, at det var Edel Stolte, der havde købt alle de andre til at øve deres ukristelige gerninger. Den 2. december 1568 blev der derefter rejst trolddomssag mod Edel Stolte, og Mikkel Rask, Rasmus Bosen, Per Skomager og Jacob Prenter – alle borgere i byen – skulle sammen med 14 mednævningsmænd dømme i sagen. Mikkel

Rask var den mand, der 10 år forinden havde stået i spidsen for oprøret i Stubbekøbing og var blevet dømt til halshugning, men atter benådet, og uheldigvis for Edel Stolte var han en uforsonlig fjende af hende og hendes mand, Peder Madsen.

Det var derfor heller ingen overraskelse, at Edel Stolte ved dommen den 1. marts 1569 ved Stubbekøbing byting – som de 11 kvinder forud – blev dømt til at lide døden på bålet. Men så tog hendes mand affære. Han stævnedes Mikkel Rask og alle hans mednævningsmænd for Kongens retterting, fordi de dømte hans kone uden at ville høre på de bevisligheder og den vidneførelse, han havde tilbudt. Og da det er en sag om ”rettens fornægtelse”, som det hedder i de gamle protokoller, så går sagen uden om herredsting og landsting direkte til retterting på Københavns Slot, hvor den behandles den 25. april 1569.

Mikkel Rask bliver af Peder Madsen beskyldt for, som formand for nævnet, at have været hans og hans hustrus avindsmand og for at have svoret (handlet og dømt) af had og avind. Peter Madsen havde ved bytinget i Stubbekøbing forlangt at føre vidner, som havde været nævnt ved navn, på sin hustrus uskyld, og han havde fået 6 ugers frist til at føre disse vidner. Alligevel havde nævnet uden hensyn hertil straks svoret (dømt) hans hustru til ilden. Endelig havde Peter Madsen på bytinget stillet det spørgsmål til nævningsmændene ”om Inger Skousens ord måtte stå til troende alene og lyve noget menneskeliv, gods og ære fra, eftersom hun var lovforvunden”?

Kongen og retterting var ikke i tvivl. Sagen skulle gå om ved bytinget i Stubbekøbing og behandles efter ”lov og ret”, og Mikkel Rask blev udelukket fra at deltage i noget nævn eller vidnesbyrd imod Peder Madsen og Edel Stolte i den nye sag.

Desværre kendes udfaldet af den nye retssag ikke. Forholdene i Stubbekøbing var blevet værre og værre, efterkrigstidens byrder var blevet så tunge, at enhver havde nok i sit. Enkelthederne om Edel Stolte blev glemt i den almindelige armod og elendighed.

Er det så forsvindende lidt man ved om hekseprocesserne i Stubbekøbing, foreligger der til gengæld et overvældende materiale om den store trolddomssag i Nykøbing 1692-93. Sagen der også havde grene til Stubbekøbing, var rejst mod 4 kvinder: Karen Gregers Madsen i Lommelev, Anne Pallis i Tåderup, Abigail Nielsdatter i Klodsskov og Anne

Kruse i Ulslev. De 4 kvinder sad alle fængslet på Nykøbing Slot, hvor de blev forhørt af Nykøbing-præsten, magister Gregers Zimmer, der fór så hårdt frem med pinebænk, at de alle tilstod at have forøvet trolddom. Præstens brutale fremgangsmåde fordømtes senere af flere dommere, da sagen kom for højesteret. 4 dommere ville have præsten idømt bøde, men han slipper dog, fordi det antages, at han har handlet ” i god hensigt”. Også herredsfogeden, Morten Faxe, kommer under anklage ved højesteret for sin rettergangsførelse, tre dommere vil have ham afskedit, men også han slipper.

Sagen begyndte i Nykøbing, da skipper Ole Boesen og Ingeborg Olufsdatter henrettes for at have aflivet deres respektive ægtefæller for at de selv bagefter kunne få hinanden. Under sagen fortalte Ole Boesen, at han havde haft forbindelse med Karen Gregers Madsen i Lommelev for at få hendes hjælp til at aflive de to ægtefæller. Karen havde givet ham forskellige medikamenter og anvist nogle magiske handlinger, uden at noget af det havde haft den tilsigtede virkning, hvorefter Ole Boesen og Ingeborg Olufsdatter fik fuldbyrdet drabene på anden måde. For Karen Gregers Madsen betød Ole Boesens oplysninger, at hun straks blev tiltalt for hekseri, og ved herredstinget i Nr. Kirkeby blev hun dømt til at lide døden på bålet. Senere blev dommen ved højesteret ændret til ”kagstrygning”, landsforvisning samt hovedblodsforbrydelse (konfiskation af alle ejendele). I herredstinget angav Karen Gregers Madsen de tre andre kvinder som medskyldige i trolddom. Anne Pallis der var 74 år, blev dømt for ”ægte trolddom” og for gudsbespottelse, hvorefter tungen skal ”levende udskæres af hendes mund” og sættes på en stage, og bagefter skal hun brændes på bål. Ved landstinget såvel som ved højesteret slipper hun for at få tungen skåret af men dømmes til at brændes på bålet. Også Anne Kruse dømmes til tungens udskærelse og til at blive brændt på bålet, men før dommen kan eksekveres, tager hun sit eget liv ved at springe i en brønd på Nykøbing Slot. Endelig bliver også Abigail Nielsdatter dømt til døden, ikke for trolddom, men fordi hun en overgang flygtede fra Nykøbing Slot. Hun frikendes imidlertid ved landstinget men indstilles derefter til landsforvisning.

Den 4. april 1693 blev Anne Pallis henrettet på torvet i Nykøbing, og samtidig blev Karen Gregers Madsen kagstrøget. Bagefter blev der efter ordre fra Chr. V rejst en skampæl på retterstedet til skræk og advarsel

for befolkningen.

I ridefogedens regnskab for Nykøbing Slot for 1693 findes en oversigt over alle udgifter i forbindelse med hekseprocessen. Skarprefteren fik 3 rigsdaler for at kagstryge Karen Gregers Madsen og samme beløb for at halshugge Anne Pallis, hvortil kommer 10 rigsdaler for at brænde hendes legeme på bålet. I alt kostede retssagen 126 rigsdaler, 3 mark og 6 skillinger, heriblandt 8 skilling til "en half potte wiin til Anne Pallis dend dag hun skulde rættis"!

Det var voldsomme reaktioner fra myndighedernes side overfor de ulykkelige kvinder, der blev ofre for heksejagten. Selv om de på pinebænken havde tilstået at være i pagt med djæveln og at have foretaget hekserejser fra Hesnæs til Trondhjem i Norge, så var det jo i virkeligheden blot en slags "kloge koner", som med forholdsvis uskyldige virkemidler søgte at hjælpe hist og her. Der forelå da også under retssagen en skrivelse fra et stort antal bønder og almuefolk, hvori man gik i forbøn for Karen Gregers Madsen, fordi hun i utallige tilfælde havde hjulpet dem på bedste måde.

Under retssagen fortalte Karen Gregers Madsen, at hun bl.a. havde behandlet Niels Nordmans i Stubbekøbing, der sammen med sin kone havde hentet hende i Lommelev, for at hun kunne hjælpe ham, da han var syg af "moedsoet" (sindssyge). Hun fortæller i retten, at hun målte ham på længden og på bredden med en sytråd, og derefter lavede hun en suppe af vin, fiskesmør, "siufhyfen" (?), fem nelliker, blå rosiner for en skilling, kandis for en skilling og tillige noget revet rugbrød og noget revet ost, hvorefter det hele blev kogt sammen med smør. Denne medicin skulle Niels Nordmans indtage samtidig med, at han i 9 dage skulle beholde den tråd på sig, som Karen Gregers Madsen havde målt ham med. Efter de 9 dage skulle tråden afskæres og bortkastes. Kuren hjalp imidlertid ikke; da Karen senere hørte nyt fra Stubbekøbing, var Niels Nordmand død.

I retten opgav Karen navne på langt over 100 mennesker over hele Falster, som havde haft bud efter hende, deriblandt også præsten i Stubbekøbing, Hr. Daniel, som imidlertid også døde (1688). Hun havde også været hos Per Nielsen, hvis kone var forgjort, og i Næs havde hun kureret på Jens Orm, i Åstrup på Peder Fogeds datter, som senere blev gift og kom til Stubbekøbing. I Moseby havde hun behandlet Morten Brings

søn, i Horbelev fogeden Hans Pedersen, som var forgjort i det ene ben, i Særslev Mads Bilde, i Tåstrup Anders Kylling, i Falkerslev Jørgen Olsson, i Virket Peder Tryne og i Horreby Hans Mynsøn og Svend Svendsøn. Endelig havde hun også behandlet herredsfogeden som dømte hende til døden. Betalingen, hun fik for sin virksomhed, var højst forskellig. For at behandle Niels Nordmand fik hun 22 skilling samt et stykke brød. Efter processen i 1693 ebbede heksejagten herhjemme langsomt ud, men troen på hekse holdt sig langt op gennem 1800-tallet. Og det forunderlige er sket, at interessen for hekse og hekseri synes at vokse med stigende fart i vort århundrede. Der findes et overmåde fyldigt udvalg af dansk litteratur om spørgsmålet.

Ellen Larsens barndomserindringer

Ellen Larsen, der er født i 1910 i Skjoldrup, boede i 1993 i Horbelev, hvor hun skrev sine barndomserindringer.

Erindringerne er fortalt til børn og børnebørn, men vi har fået lov til at bringe den første del af erindringerne, der er et levende vidnesbyrd om en tid, hvor man levede tæt, og hvor der var meget fysisk hårdt arbejde.

Skjoldrup

Kommer man fra Horbelev kørende mod Øst, vil man, når man kommer ca. 3 km ud ad Bregningevej, kunne se trækroneerne fra Østerskoven og mellem dem blinker den blå Østersø – et så betagende syn, at det får en til at stå stille og undres over så megen skønhed.

Før man når skoven, kører man gennem en lille fredfyldt landsby Skjoldrup – min barndoms by. Den ligger der endnu, som havde den sovet Tornerosesøvn med sine elleve gårde og ni huse, flere af dem endnu stråtækte plus den smukke gamle Skovriddergård Herslebslund, der ligger lige i skovbrynet. Over for den står to store lindetræer, der ser ud som om de danner en æresport, man kan køre under, når man drejer end i skoven.

Den tidligere skovriddergård Herslebslund ved Skjoldrup. Foto: Børge Kaae

Nu er stammerne vokset tykkere og færdslen større end i min barndom, så nu er der ikke længere plads til den bænk, der stod under den ene lind, hvor min bedste veninde Marie, datteren fra Skovriddergården, og jeg har siddet utallige vidunderlige timer og nydt skoven med alle dens lyde af fuglenes sang, dyrenes puslen mellem træerne, vindens hvisken i løvet og Himlens klare stjerner. Utallige er de aftensange vi der har sidet og sunget.

Maries og mit venskab var varmt og inderligt indtil hun døde 77 år gammel. Det blev et stort savn, men minderne om muligt endnu rigere. En lille by med det underlige navn Skjoldrup – gamle folk mente, Kong Skjold engang var gået i land ved stranden. Hvor skulle ellers det navn komme fra? Da der desuden fandtes en mindre gravhøj på faders mark, hvor vi fandt flere stenredskaber, havde fantasien frit spillerum. Jeg har aldrig hørt, om nogen har fået navnets oprindelse opklaret.

Mit barndomshjem

Midt i Skjoldrup ligger en gammel firelænget gård med stråtækket tag og lerklinede vægge – mit barndomshjem.

Den første bygning, man kom til, var et fritliggende svinehus (hvortil senere blev bygget et hønsehus). For at komme ind til forstuen skulle man forbi møddingen, omkranset af høje piletræer, på den ene side en brostenslagt gårdsplads med brønd, pumpe, vandtrug og lynafleder på den anden side, gennem en port til den firkantede gårdsplads med toppepe brosten – uha, hvor var den svær at feje ren. Foran forstuedøren lå en stor flad sten med et indhugget årstal 18? – jeg husker desværre ikke de sidste to tal.

Forstuen var meget lille (højst fire personer ad gangen). Derfra kom man ind i dagligstuen, hvori der også var et alkove-sovoværelse. Der var meget lavt til loftet. Tre vinduer, to fag i hvert med seks bitte små ruder. Foran dem stod et bord med bænk og stole og for bordenden stod en puf, hvorpå jeg tit stod med armene om fars hals, når han læste historier for min bror og mig.

Mod den ene endevæg stod et tobaksbord og Bornholmeruret, der nu står i vort hjem. En dør førte ind til en mindre stue, som senere blev Fars og Mors sovoværelse. Da Aksel og jeg kom til, var der jo ikke plads nok i alkoven. En anden dør førte til storstuen, derfra en dør til et lille værelse, hvor der stod skabe, en seng og den gamle kiste, i ser på vort nordværelse.

Ved den anden endevæg i dagligstuen stod en kakkellovn, om vinteren med en snurrende kedel og farfars stegte æbler – ah, hvilken duft og hygge. Der stod også den gamle kommode, der nu står, hvor i sover, når i besøger os. Over den hængte billedet af Stubbekøbing Præstegård. Allerede som lille bad jeg om at måtte få det billede engang. Nu ser jeg daglig på det 80 år efter og holder stadig lige meget af det. Der hviler en ro og hygge over det, der – synes jeg – næsten breder sig i vor egen stue.

Ved siden af kakkellovnen var døren til køkkenet. Det var et underligt rum, en stor sort skorstensafdeling, hvorunder kunne stå vores komfur. På den modsatte side stod en stol med sæbeskål og vaskefad; der foregik den daglige hygiejne.

Mellem komfur og stol var en stor låge til en bageovn, der var bygget ud i gården. Der blev dog ikke bagt i den i min tid. I stedet for blev den brugt til brændsel, utallige er de kurvefulde brænde, jeg fra helt lille har båret ind i den. Sommetider krøb jeg ind i den for at se, om der virkelig kunne være mere endnu. Engang havde jeg en ækel oplevelse. Mor havde fået en ny kurv med låg. Den var delt i to og holdt sammen med en lille bøjle som et ottetal. Da jeg kom efter en kurv brænde, så jeg bøjlen ligge på jorden. Det var mig en gåde, hvordan den var kommet der. Jeg skyndte mig at pille den op og løb ind til mor. Da hun så den udbrød hun: Jamen Ellen, det er jo en stålorm; den var af samme farve som kurven og snoede sig nøjagtig som bøjlen – det var nok med syv-mileskridt, jeg løb ud med den. Den må have nydt at ligge i min varme hånd, siden den ikke rørte sig, før jeg kastede den fra mig. Da kom der også fart over den. Efter den dag så jeg godt efter ved brændebunkerne, før jeg fyldte min kurv.

Den øvrige del af køkkenet var en vinkel. Ved den ene langside stod et bord med bænke om, hvor vi altid sad og spiste. Ved den anden langside stod et bord med hylde under og en bænk, hvorpå stod dejtrug, vandspand og opvaskebalje. Overfor var dør til spisekammeret og en dør til pulterkammeret, hvori var lergulv. Derinde var altid snavsede sko, træsko og støvler, jeg skulle pudse. For enden ad gangen var der dør ud til den lille gård med rendestenen. Langs med huset var indkørslen ned i møddingen, deri hældte vi alt snavsvandet – fy,fy. Omsider fik vi en spand uden for døren til affald fra køkkenet. Så blev der også arbejde med at tømme og vaske den, men det var da mere hygiejnisk.

I en tilbygning var der vaskehus med trappe til kælder og loft og til stuehusloftet.

I kælderen var der hylder til konserves, kartofler mm, en bæk til ankerne med det hjemmebryggede øl. På gulvet på store sten stod sulekarret. Da der tit stod vand i kælderen var der også lagt sten med brædder over til at gå på. Det var noget af en balancekunst at gå på de brædder med et krus øl i hånden. Tit har jeg måttet sætte en fod ned i vandet, når brædderne vippede. Det var også upraktisk at vi i al slags vejr skulle over gården for at komme ind i køkkenet med madvarerne.

Loftet over kælderen brugte vi som pulterkammer. Aksel og jeg syntes altid, det var så spændende at rode i alle de gamle ting, sommetider klædte vi os ud i gammelt tøj – ja, mange glade timer har vi tilbragt der. Ad lofttrappen kom vi op til en afdeling, hvor rullen stod. Når jeg skulle rulle vasketøjet, hjalp far mig tit, da vi skulle være to om det arbejde. Det var glade timer, for far havde altid så mange muntre historier og pudsige bemærkninger, at tiden gik med spøg og latter.

Loftet blev ellers brugt til opbevaring af korn, bortset fra en plads hvor vore æbler lå. Der stod også store kasser op mod skorstenen med syltetøj og en 50 kg sæk hvedemel. Derfra har jeg hentet mange tønder mel ned. Tønden står nu til stokke her i vores entre.

Vor barnevogn var også sat op på loftet. En dag Aksel og jeg gik deroppe, sagde Aksel: “Mon jeg kan sidde i vognen endnu?” Han krøb op i den, men vi tænkte ikke på, at loftet skrånede, så pludselig løb vognen. Ingen af os kunne standse den – ih, hvor var vi bange. Det måtte være Guds forsyn, at den standsede ca 2 meter, før den var kørt ud over loftkanten og styrtet ned i portrummet på de toppede brosten. Da Aksel rystende kravlede op af vognen, var hans kommentar: “Jeg vil aldrig køre i barnevogn mere.”

I vaskehuset ved siden af gruekedlen var en dør til en stor åben skorsten. På den ene side var der muret et bord af sten, på det stod en trefod, hvor mor tit kogte rødbeder og meget fedtet mad.

Når vi slagtede fjerkræ, lavede vi halmviske, vi satte ild til på bordet og sved fjerkræet over ilden. Jeg tror ikke, jeg var fyldt 6 år, da jeg lærte at slagte høns og kyllinger. Det var uhyggeligt at blive lukket inde i det sorte rum med brændende halm og døde høns.

Skorstenene i husene skulle mændene selv feje. Jeg kendte dårligt far,

den sorte mand, når han var færdig med det arbejde. To mænd i byen var valgt som skorstenssyn. De gik så rundt og så, om skorstenene var rene. I hvert hjem var der en skorstensbog, som synsmændene skulle skrive i.

Når det var vaskedag, blev brændet til at fyre under gruekedlen med, hentet ind dagen før, så mor kunne komme tidligt i gang om morgenen. Alt tøjet efter os 6 personer skulle jo vaskes på bræt, der var ikke noget, der hed vaskemaskine. Når vasken var overstået, varmede mor en kedel vand og hældte det i det store skyllekar. Så kom Aksel og jeg derop og blev vasket en ordentlig omgang, det var dejligt.

Mindre rart var det, da jeg blev større, for da måtte jeg pumpe alt vandet op ude i gården. Det kunne være en kold tårn at få alt tøjet skyllet en frostvejrsdag og få det hængt ud på hegn og tørresnor. Derefter var der så kun at få vaskebaljerne sat på plads og skrubbet gulvet godt ude i hjørnerne. Efter sådan en dag nød jeg rigtig den varme aftensmad og kakkellovnshyggen i stuen ved et håndarbejde eller et blad.

Ølbrygningen foregik også i vaskehuset. Gruekedlen og det store skyllekar blev skuret med halmviske og aske. I karret var der bundprop til brug ved brygning. Den blev fjernet og en tappestav blev sat i i stedet. I karret blev lagt et tykt lag langhalm, rug der var tærsket med plejl, derover et lag hjemmeavlet Humle, der var sat i blød dagen i forvejen. Derover et tykt lag malt, spiret byg, det kogende vand fra kedlen blev hældt over. Derefter skulle det stå og trække i nogle timer. Imens blev en mindre balje sat under spundshullet, og når tiden var gået, blev tappestaven løsnet lidt, så øllet kunne løbe ned i den lille balje rent og klart efter at have været siet gennem langhalmen.

Der kunne brygges gammelt øl, daglig øl og tyndt øl ved at regulere vandmængden gennem maltet. Øllet skulle så tilsættes ølgær og stå et døgn til det hele havde gæret. Til sidst skulle det så hældes på øltønderne. Det var min skræk at vaske dem, spundshullet var så lille, at man dårligt kunne få armen ned til bunden. Rene skulle de være og jeg kunne jo ikke se ned i dem. Det kraftige øl, det gamle øl, kunne efter lidt lagring blive så stærkt, at det ved få glas kunne få enhver under bordet, som de sagde. Derfor blev det kun brugt ved festlige lejligheder.

Vi havde en masse frugt. Når den var moden, lavede vi most til at spare

på øllet. Æbler og pærer blev vasket og hældt i et langt trug, hvor vi med to "mordere" nærmest som et par køller, knuste frugten. Derefter blev den lagt i en pose og ned i pressen, en kasse, hvorpå var sat et håndsving, så vi rigtig kunne få saften ud. Skrællerne, der blev tilbage i posen, kaldet masken, var en lækkerbiskens for køerne. Det var skønt at se, hvor køerne nød det og hvor vi nød mosten af vores dejlige søde pærer.

Vaskehuset blev også brugt til det grove, når vi slagtede gris, gerne 2 gange om året. Det var nogle krabater, der vejede 3-400 pund. Så måtte mormor gerne ned og hjælpe os. Det var et stort arbejde, vi havde jo ingen hjælpemidler. Det kød, der skulle bruges til fars og medister, stod farmor eller mormor og hakkede med kniv på et hakkebræt, Det var et stort bræt med kant om de tre sider og en fordybning midt i. Hakkekniven var formet som en halvcirkel med håndtag i hver ende. Den stod de så og vuggede med indtil kødet var småt nok til fars – så op i dejtruget, hvor det blev æltet. Tarmene blev vendt og skyllet med masser af vand og til sidst gnedet helt rene i salt. Så kunne medisteren stoppes. Et pølsehorn lavet af et kohorn blev sat i tarmen. Det var så min bestilling at holde tarmen, mens en af mødrene med fingrene stoppede farsen i. Blodpølsen blev kogt i gruekedlen; der stod jeg og så til, meget overventende efter at få en lækker pølse – men fingrene væk. Mor stod vagt. Pølserne måtte ikke røres, før de alle var færdige, ellers revnede skindet og pølsen var ødelagt.

Grisen, der havde hængt til afsvaling på en stige, der stod op ved muren, var nu afsvalet, så den kunne parteres. Hvert stykke blev gnedet grundigt med salt og lagt ned i sulekarret med rengjorte sten på til at presse kødet ned i saltet. En stor gryde saltlage blev kogt – om lagen var salt nok, blev målt med et hønseæg. Hvor var det sjovt at få lov at lægge ægget i. Hvis det gik til bunds, var lagen ikke stærk nok, så det var spændende, om det svømmede ovenpå. Når lagen var kold, blev den hældt over kødet i sulekarret. Svinehovedet blev kogt til sylte på trefoden i skorstenen. Så var der rengøringen og endelig var slagtingen overstået.

Efter slagtingen blev der holdt julegilde, som festen kaldtes på alle tider af året. Slægt og alle venner blev indbudt til spisning, det skulle jo være, mens kødet var friskt. Der var jo hverken fryser eller køleskab, så holdbarheden var begrænset. Sådant en fest begyndte med aftensmad,

kaffe med masser af kage, samt drikkevarer i løbet af natten. Ud på de små timer frokost med snaps, øl og kaffe. Det var en god aften for tjene-stekarlen. Mange gæster kom jo i hestevogn. Det var så karlenes arbejde at sørge for hestene, så han fik gode drikkepenge. – Det var lidt om stuehuset, nu også lidt om

Staldene

Mellem spisekammervæggen og portrummet lå foderloen og hestestalden. I foderloen stod hakkelses-maskinen, en lang kasse, hvorpå sad en meget stor kniv med en lang stang til at svinge kniven med. Jeg var ikke ret gammel, før jeg kunne trække hakkelsesmaskinen, medens farfar lagde halmen i kassen. Vi fik hurtigt skåret en stor bunke hakkelse til hestene. Stolt var jeg, når farfar sagde: “Det var godt min pige”.

På den anden side af portrummet i den vestre længe lå kostalden, foran den fodergangen og roekælderen, hvorfra jeg har et muntert minde. Far kom en dag ind og bad mor og mig komme ud og hjælpe ham med at fange en stor rotte. Bevæbnede med skovl og koste gik vi tre på rottejagt. Pludselig råbte mor: “Jeg har den”, men da hun løftede skovlen for at se, om den var død, sprang rotten op under hendes lange kjole, aldrig havde jeg troet, mor kunne hoppe og skribe så højt. Far og jeg lo, så rotten i fred kunne løbe sin vej.

Næste afdeling var en lo, hvor far om vinteren med plejl tærskede langhalm af rugen til at tække tagene med. Derefter en lille lade, så den store tærskelo, hvor tærskemaskinen stod. En lang aksel gik gennem muren til hestoomgangen uden for, det var nogle store kamhjul, hvortil sad en bom. Der blev to heste spændt for og så gik det rundt og rundt hele dagen. Det var et trivielt arbejde, både for mig som kusk og for hestene. Jeg sang alle de sange, jeg kunne. Jeg hoppede, dansede og lavede kunster ved bommen for at muntre mig op. Blev jeg så for optaget af mig selv, kom der et råb inde fra laden, hvor far lagde kornet i maskinen. Når jeg ikke fortalte hestene, det skulle gå stærkt, sagtede de farten og dermed også maskinen, så den ikke kunne tærske kornet ud. Derfor skulle vi hele tiden holde samme fart. Aksel skulle en dag afløse mig, men så knækkede en skagle, hvorved bommen slog tilbage på Aksels ben. Det varede længe, før han kunne gå igen.

Efter tærskningen blev kornet kørt gennem en kastemaskine. Far øste kornet op i en dragt og jeg kørte rundt med et håndsving, hvorpå sad fire vinger, der blæste skaller og halmstrå fra kærnerne. Så der var det også

om at holde farten, men puh-ha hvor det støvede. Kornet blev derefter båret i sække på loftet. Halmen blev bundet i store knipper og sat i laden. Avnerne blev samlet i en bunke og brugt til at strø under kreaturerne med.

Efter lo og lade var der i den østre længe et brændehus, hvor far også havde sit håndværktøj og til sidst en vognremise, hvor charabangen og den pæne arbejdsvogn stod.

Så er der kun tilbage at nævne WC eller lokummet, som det også hed. Det lå bag tærskeloen, så vi skulle gennem haven forbi både den østre og sydlige længe og helt ned bag hesteomgangen. Var det regnvejr, var man gennemvåd, før man nåede derom. Skulle jeg derom for at skure bræt og gulv, var sæbevandet koldt, før jeg blev færdig. Toiletrullen var fint klippet avispapir, hvorigennem var trukket et bånd, så det kunne hænge på væggen. Når WC lå så langt væk, var det fordi, det var en grusom skam om herrerne så damerne gå på toilettet og fælt uhygiejnisk at have det nærmere beboelsen. Jeg synes ikke, det var værre end rende-stenen, men sådan var synspunkterne dengang.

Farmor og Farfar

Farfar var gårdmandssøn fra Skerne, født 1844 i den lille by ved Nr. Alslev. Hans hjem var efter datiden en større gård på 70-80 tdr.l. Han havde kun en bror, Rasmus, der fik hjemgården.

Farmor var også gårdmandsdatter fra Skerne, født 1850. Hendes hjem var en mindre gård på 30 tdr.l. Hun var den ældste af en søskendeflok på 6 og havde derfor måttet hjælpe sine forældre med alt slags arbejde og sine små søskende, så hun var allerede krumbøjet af slid, da hun fik sit eget hjem som 29-30 årig.

Da hun og farfar købte gården i Skjoldrup, hjalp hestehandler Foged dem økonomisk. Det var den Foged, der ejede Carlsfeld, hvor jeg tjente hos hans datter og svigersøn, der passede gården, så Foged kunne passe sin handel. Det var en stor glæde for mig, når Foged talte om, hvordan han respekterede min farfar for hans stræbsomhed og hans præcision med betaling af terminen.

Da farfar og farmor købte gården, blev den af mange kaldt "Tyskergården". Det var nemlig en tysker, de købte af. Han var tillige spillemand. Farfar har fortalt, at da de flyttede ind, var der mærker i væggen, hvor violinen havde hængt.

Med kun en piges hjælp fik farfar og farmor nok at bestille med at passe de 24 tdr.ld, dyrene og den gamle gård. I 1880 kom far så til, han blev deres eneste barn.

Farmor havde ikke gardiner for vinduerne, det var for flot. Deres soveværelse var (som skrevet før) i Alkoven. Der kunne lågerne lukkes for, når der ikke var tid til at ordne sengene. I alkoven var lagt et tykt lag halm, derover en tyk dyne med hjemmevævet bolster og et hjemmevævet lagen. Overdynen var også hjemmevævet, så det var en lun rede, men hvor jeg elskede at krybe derind og putte mig hos dem. Ja, hvor jeg elskede de to mennesker. Jeg kan ikke huske en eneste gang, farfar har gjort mig ked af det. Han har altid hjulpet mig og rost mig - han havde en hofteskade og gik meget dårligt og altid med stok, men intet kunne standse ham i at arbejde. Blandt andet flyttede han altid køerne på marken, hvilket engang fik mig til at løbe for livet for at hjælpe ham. Jeg så tilfældigt, da han bukkede sig for at trække tøjrpælen op, en ko springe op på farfars ryg og vælte ham ind under sig. Jeg råbte og jeg løb. Gud ske lov lykkedes det mig at få koen væk og farfar hjulpet op, uden der skete ham noget, men sikke en forskrækkelse. Vi så på hinanden og pustede, hvorefter vi hjalp hinanden med at flytte de sidste køer.

Farmor, hun var og er mit ideal. Hun var bestemt, men retfærdig og hjertensgod, altid parat til at glatte ud, hvis "tonen" blev for høj. Altid parat til at hjælpe, altid parat til at tage det hårdeste slid for at andre kunne have det godt. Aldrig satte hun sig selv i første række. Jeg husker, jeg engang havde fået skænd af mor. Jeg syntes, det var uretfærdigt og løb ind for at klage min nød for farmor med ordene: "Åh, farmor bare du dog var min mor, for du er meget, meget bedre end mor." Farmor, som aldrig ville tage noget fra andre, svarede omgående: "Nej Ellen, det må du aldrig sige, husk mor er altid den bedste i verden."

Engang havde jeg plukket en stor buket violer på grøftkanten mellem os og en nabo, men flest på naboens side. Da jeg lykkelig kom hjem for at glæde farmor med de dejlige blomster, spurgte hun: "Hvor har du plukket dem?" Jeg svarede, som sandt var: "på grøftkanten." "Så mange vokser de ikke på vor side, du har vel ikke været inde på naboens?" sagde farmor. Det måtte jeg jo indrømme, og så kom farmors dom: "Er du ikke klar over, du har stjålet, var det rigtigt skulle du gå ned og læg-

ge blomsterne, hvor du har taget dem og hen og bede naboen om forladelse. Nu kan det gå denne gang, men husk, at du aldrig nogensinde må stjæle mere.” Det var en rigtig lærestreg. Ja, findes der en bagatel af retfærd eller godt i mig, er det farmor, der har lagt det.

En anden gang ved en anden nabos have, havde jeg samlet mit forklæde fuldt af dejlige æbler, der var faldet ned på vor mark. Da så jeg konen stå i døren og i det samme huskede jeg farmors formaning, så jeg lod æblerne falde. Konen havde imidlertid set det, kom ud til mig og sagde: “Tror du ikke, du må tage æblerne Ellen. Det må du gerne, de ligger da også på din farfars mark”. Det var en meget lille trist pige, der gik hjem. Jeg fik engang et lille komfur med gryder og pander til. Når farmor bagte pandekager, fik jeg lov at tænde mit lille komfur og farmor gav mig dej, så jeg kunne bage pandekager i min lille pande. Det var lykken at stå inde i det sorte komfurrum med petroleumslampen tændt og se mine små pandekager blive lige så gyldne som dem, farmor bagte. Ja, alt hvad jeg havde sammen med farmor, var bare lykke. Ingen kunne så blidt som hun klæde mig på og rede mit hår. Da hun døde syg og træt 72 år gammel, syntes jeg min verden gik under.

Mormor og morfar

Morfar var gårdmandssøn fra Haarbølle på Møn, men blev opfødt hos en barnløs onkel, Peter Andersen i Moseby. Mormor var fra Kåregården i Moseby.

De købte den første gård, man kommer til i Skjoldrup. Den var på 26 tdr.lld med gamle bygninger. De fik den dog hurtigt bygget op, så som en nabo sagde “den blev den flotteste”. Der blev mor så født. De blev fire søskende, en bror, der var ældre end mor og hvis pige jeg var. Han døde som 42-årig (Tante Bellings mand). Så var der søstre Anna og Marie, som I alle kender. Der var kun vejen mellem mors hjem og fars mark, så det var let for Aksel og mig at løbe op til morfar og mormor, hvad vi også tit gjorde – især Aksel. Han var så kræsen, så når han ikke kunne lide den mad, mor lavede, løb han op til mormor. En dag mor havde kogt hvidkål, Aksels skræk, løb han også derop, men ak og ve mormor havde også kogt hvidkål. Jeg fik næsten ondt af ham, da han meget trist kom hjem.

Det skete, mormor tog Aksel og mig med til Nykøbing, det var en me-

get stor oplevelse. Der var jo anlagt jernbane fra Stubbekøbing til Nykøbing i 1911, alt gravet og lavet med håndkraft. Så det var en utrolig oplevelse at køre med toget ud til den store by. Der gav mormor altid kager og en lille ting, vi ønskede os. Når vi kom tilbage, holdt morfar der for at køre os hjem.

Noget helt andet var det, da mormor engang havde strikket mig et par lange blå strømper. Ih, hvor de stak, så jeg tudbrølede, når jeg skulle have dem på. Langt om længe ynkedes mor dog over mig, så jeg slap for at gå med dem mere, men hvor blev mormor vred. Nu havde hun haft sådan et stort arbejde med at strikke dem, og så blev de bare smidt ud, fordi sådan en bette tøs havde nykker. Men da var mor den gode mor, der forstod mig.

Ellens morfar og mormor Anders og Margrethe Larsen samt de to mostre Anna og Marie. Mormoderen med Aksel på armen.

Da Aksel og jeg skulle lære at læse, købte morfar Myrebogen, læsebogen med billedet af en hane bag i bogen. Syntes morfar vi havde været flittige, havde hanen altid lagt æg i form af en 10-øre eller 25-øre.

Hos morfar tjente en karl, der hed Svend. Han var så glad for Aksel og mig, så han var tit barnepige, når alle tre forældrepar skulle til fest. Hvor var det sjovt, han fandt på så mange lege og når vi skulle hjem, red jeg på hans skuldre.

Moster Marie syntes også godt om ham, men det tålte morfar og mormor ikke, så af sorg rejste han til Amerika. For at følge moster, skrev han til mig og bad mig fortælle ham, hvordan hun havde det. Som tak sendte han mig billeder fra hans liv i Amerika og et smukt album med billeder og tekst, som jeg senere bad min lærer om at oversætte, da jeg desværre ikke selv kan engelsk. Da moster Marie blev gift med nabosønnen Harald, ophørte brevvekslingen.

Som jeg skrev før, var banen anlagt i 1911, så det var jo et spændende samtaleemne. Fra jeg kan begynde at huske, gik der mange sjove historier, blandt andet denne: Vore naboer Hanne og Peder Jensen ville da også prøve at køre med toget. Da en husmand hverken havde hest eller cykel, måtte de gå de 3½ km til stationen. Da, de var så nær, at de kunne se skinnerne, kørte toget. Det fik Peder til at udbrøde: Nu kører Faen.... Futtен mor”.

Mor og jeg kom også for sent engang, endda vi var på cykel. Dengang var Horbelev en storby med alle slags forretninger. Vi gik så hen i broderiforretningen og købte noget håndarbejde, som vi hyggede os med på stationen til næste tog kom.

Mor og far.

Hvor længe de to nabobørn havde været gode venner, har jeg aldrig hørt om. Men mormor har fortalt, at mor var kommet og sagt, at hun og Carl ville giftes, for til november skulle Marie (farmor) have ny pige, så kunne hun lige så godt tage derved som pige og Carls kone.

Så stod da brylluppet den 9. november 1906 med pomp og pragt. Først kørte en vogn med 4 hornmusikanter, så kom vognen med brudeparret og efter den en kortege af gæster – hvor mange ved jeg ikke. Da de kom fra kirke, stod hornblæserne i gården og for hver vogn, der kom, spillede de. Festen varede i tre dage.

Da mor kom ned på den gamle gård, fik hun og far soveværelse i den ene halvdel af alkoven. Som de delte alkoven med farmor og farfar, delte de også arbejdet. Mor fik dog pyntet lidt op med gardiner og bro-

derier.

Den 20. maj 1909 blev Aksel så født ved en meget svær fødsel. 16. november 1910 var det mig, der skulle komme. Far var den dag ved at rydde et kirsebærtræ, da farmor bad ham køre efter jordemoderen. Far mente, det ville vare lige så længe denne gang, så han ville rydde det træ færdigt først; men så brugte farmor den høje tone: der var mindst 4 km. til madammen, 4 km frem, 4 km tilbage tager dog sin tid med hestekøretøj. Nu er jeg 82 år, så jeg tog ingen skade. Det har nok været værre for mor.

Det blev farmor, der 2 måneder senere holdt mig over dåben, og så gik Aksel og fortalte, at lille søster Ellen var en tøs.

Til vor og vore forældres glæde blev Aksel og jeg så gode venner, at vi ikke kunne undvære hinanden – altid var vi sammen og alting delte vi. Det gik så vidt, at fik den ene et bolsje og den anden ikke havde fået noget for eksempel i skolen, blev det gemt til vi kom hjem, så bed vi det over og fik hver en halvdel.

Farmor sagde til mor og far, at nu måtte de ikke få flere børn. Selv om jeg masser af gange tryglede dem om en lillesøster, var det nok godt nok, jeg ikke fik det, så havde Aksels og mit venskab måske ikke holdt så varmt og inderligt til hans død.

Kølhuset

På fars mark, ved siden af den lille oldtidshøj, lå et lille gammelt hus, kaldet Kølhuset efter navnet på den sidste beboer. Om huset hørte med, da farfar købte gården, eller han senere købte det, ved jeg ikke, men nu stod det der bare for at synke i grus. Der var to stuer, et køkken og et lille værelse. Skønt der manglede de fleste ruder, så der var koldt, var det Aksels og min bedste legeplads, da vi var 3-4 år. Tilbage af haven var et æbletræ med store æbler, men de var så sure, at vi kun spiste dem, når vi var meget tørstige. Langs vejen stod en række humlestager. Af dem høstede vi humle til ølbrygningen. Det var et dejligt arbejde. Først skar far alle rankerne af og kørte dem hjem på loen. Der blev det store skyllekar sat ud. Så sad vi alle sammen rundt om det og plukkede humleblomsterne af. Hvor det duftede dejligt og hvor havde vi det hyggeligt.

Der lå også en mergel- eller grusgrav et lille stykke derfra. Den var lige

så kær en legeplads, når solen skinnede ned i den og varmede sandet, og blomsterne myldrede frem op ad siderne. En dag fik vi dog en slem forskrækkelse. I bunden lå nogle store sten, for store til at flytte. De generede far, når han hentede sand. Han ville så sprænge den ene, fik boret hul og puttet krudtet i, men kom ikke op, før stenen sprængte. Far kom hjem rystende og helt sort af krudtet. Mor vaskede og vaskede, men det var trængt ind i huden, så der gik over et år, før fars ansigt blev pænt igen.

Mor og far besluttede, da de havde overtaget gården, at bygge den gamle gård op og flytte den op ved Kølhuset. Far fik tegning på den, næh, hvor var den smuk. Mor drømte om at lægge grusgraven med til have og far kørte sand og grus til grunden. For at det kunne være tørt, blev hele Kølhuset fyldt, så alt var klart til at begynde. Ak ja, så udbrød Verdenskrigen fra 1914-18 med de forfærdelige tider, hvor ingen turde vove noget, så den nye gård blev aldrig bygget. Far brugte så sandet til lidt af hvert og Kølhuset blev fjernet.

Efterhånden var højen jævnet så meget ud med marken, at der kun var en banke tilbage, som blev kaldt Kølbanken. Vi fandt dog stadig stenredskaber der.

Sandhullet

Der var et lille rum mellem den udbyggede bageovn og væggen til storstuen. Derinde lå altid sand, som vi brugte til at skure mælkejunger med. På vægen sad en knagerække, hvorpå der hang den læderrem, far brugte til afstraffelse af os børn, uh, ha – men også med det fandt Aksel og jeg ud af at hjælpe hinanden. Vi blev enige om, at den af os, der skulle have kløene, lagde sig helt ind i krogen i sandhullet og den anden lagde sig foran, så kunne far ikke komme til at slå. På den måde sparede vi hinandens numser for mange blå mærker.

Far havde en fejl, han var hidsig. Det var også den eneste fejl, jeg fandt hos ham. Ellers lignede han farmor med sit gode, ærlige sind, glad og tilfreds, med på alt nyt. Han behøvede aldrig gå omkring et hegn, det hoppede han over som en mis, hvor jeg møjsommeligt kravlede over. Men når hidsigheden tog ham, uha – som engang jeg havde været med ham i skoven efter brænde. Der havde jeg set, hvordan arbejderne fældede træerne. Det så spændende ud og det skulle jeg prøve, da

jeg kom hjem. Jeg hentede en økse og begyndte at hugge i et træ. Uheldigvis var det fars yndlings-kirsebærtræ. Da far så det blev han rasende og løb efter remmen. Mor havde set det fra køkkenet, så hun løb ud og tog mig på armen. Mor prøvede at tale far til rette; “Der er jo intet sket Carl – tænk om hun havde hugget sig selv”. Men fars vrede kunne mor ikke dæmpe, så han sagde: “Sæt hende eller jeg slår hende på din arm.” Mor vidste, hvad det betød og beholdt mig på armen og så slog far, så stakkels mor gik med en hævet blå arm i flere dage – bare fordi jeg havde været på skovarbejde.

Kirsebærtræet tog ingen skade. Der blev et lille mærke i stammen, som jeg ofte skævede til. En anden dag spillede jeg bold i stuen og kom til at kaste den mod klokkeglasset, så det sprængte, men da fik jeg bedt far så mindelig om forladelse, så jeg hverken fik hug eller skænd. Respekt for far var der og dog synes jeg, han var den bedste og kærligste far i verden.

Engang gjorde far mig dog stor uret. Når jeg gik fra skole, skulle jeg tit have brugs-varer med hjem. En dag var det sirup – dengang var alt jo i løs vægt – så jeg havde en kande (kaldet muggert) med, hvori mor havde lagt en pung med penge. Da jeg kom hjem, havde jeg ikke pungen. Far blev vred og forlangte, jeg skulle gå tilbage og finde den “jeg forstod vel, jeg ikke skulle smide penge i grøften”. Jeg græd hjerteskrærende, for jeg havde ikke set pungen. Mor stak en ske i kanden og der lå pungen med alle pengene. Ak ja, sådan kan det gå.

Aksel og jeg blev som 4-5 årige vænnet til at udføre lettere job i marken og ved dyrene. Det var vi glade for, blot vi måtte hjælpes ad, da skulle der meget til at forskrække os – det kunne ikke engang tordenvejret. I Skjoldrup var tordenvejr altid meget voldsomt, når det kom fra øst. Derfor havde næsten alle i byen lynafleder. Hjemme stod den, så lynet blev ledt ned i brønden. Engang slog det ned og smeltede kobberspidsen, en anden gang splintrede et af de små piletræer ved møddingen. Hver gang gik det gamle hjem fri. Men i et hus slog det ned og dræbte manden, der havde et lille barn og ventede nr. 2, så det var tragisk.

En dag, vi to små unger var sat til at pille sten af marken, blev det sådan et uvejr. Da det var på det højeste, så vi mor og far stå hjemme i køkkendøren og kalde af os, men vi syntes, det var sjovt at kunne glæde

far med at samle en stor bunke sten, så vi vinkede og fortsatte med at arbejde. “Var i slet ikke bange?” spurgte mor, da vi kom hjem. Hvorfor skulle vi være det, svarede vi, vi var der jo begge to, så kunne der ikke ske os noget. Så trykke var vi altid sammen. Dog engang gav Aksel mig en uhyggelig forskrækkelse. Dengang var der altid hegn mellem naboernes marker. Det kunne være pile, flettede risgærder eller stenvolde. Sådan et var der ved vor have – på den anden side var der kålroer, der satte en masse larver på stenene. Jeg var bange for dem og Aksel lo ad mig og skulle vise sin dristighed ved at tage en i hånden og sagde: “Vis mig dem, så samler jeg en håndfuld”. Da han ikke kunne holde flere, lukkede han sin hånd op og sagde: “Kan du se, der er ikke noget at være bange for.” Så kastede han dem alle over mit hoved. Jeg skreg og løb ind til mor, mens larverne dryssede af mig. Mor blev forfærdet og vaskede mit hår med al slags sæbe, men kunne ikke vaske larveslimet af. Der gik lang tid, før mit hår ikke filtred mere. - Og så fik Aksel ikke engang klø.

Det var mit arbejde at samle æg ind. Skønt hønsene gik frit, så de selv kunne holde sig rene, og redehalmen tit blev skiftet med bregneblade i bunden, var der alligevel altid lopper i rederne, så det var om at snuppe æggene i en fart. Derfor skete det sommetider at jeg tabte et. En, to, tre så havde hønsene ædt det, men flov var jeg, når mor spurgte, hvor mange der var. Så måtte jeg gå til bekendelse.

Kyllingerne blev ruget af egne høns, det varede 3 uger. Når der var gået to uger, skulle æggene lægges i vand, for at skallen ikke skulle blive for hård, med dages mellemrum to gange til. Så blev det spændende, var der et æg uden kylling i, sank det til bunds og skulle smides ud. De gode æg vippede i vandet og sommetider stak et lille næb igennem skallen, medens det lå i vandet. Jeg ville så gerne kæle med de bløde kyllinger, men en arrig kyllingemor hoppede en dag op i mit skød og hakkede mig, så lod jeg hendes børn i fred.

Hektor

En dag kom tante Belling og forærede os en hundehvalp. Den blev min store glæde, Aksel var ligeglad med den. Da den blev stor og stærk, lavede far en sele til den, så spændte jeg den for min lille slæde. Dengang var der altid meget sne og is på mosen ved gården. Der gik det så i fuld

fart. Jeg endte mange gange i grøften og væk var så Hektor, men snart lærte den at vente på mig til jeg kom. Den var så klog. Jeg lærte den ni forskellige kunster og aldrig tog den fejl, når jeg kommanderede. Blandt andet kunne den sidde med et stykke sukker på næsen. Den tog det ikke, før jeg sagde “vær så god”. En dag sad den sådan, da mor kaldte, at jeg skulle hjælpe hende. Da jeg igen kom ind, sad den arme Hektor stadig med sukkeret på næsen, rystende af overanstrengelse. Det gør ondt endnu, når jeg tænker på det. Da jeg begyndte at gå i skole, har den nok savnet mig, for en dag, en dreng fik lov at gå ud i timen, hvem smuttede da ind ad døren – Hektor – og op til mig. Læreren og jeg blev nok lige forbavsede. I frikvarteret gik jeg ned til vor smed. Der stod Hektor så i hans lagerrum, til jeg kom fra skole. Hektor fik der min madpakke, den skulle ikke sulte, det ville jeg hellere selv.

Tante og morbror forkælede Aksel og mig. Vi var de eneste børn i deres familie, indtil Cecilie kom. Når de kom hjem hos os, skulle vi altid synge for dem og når det var fastelavn, skulle vi klædes ud og ned til dem og synge. Når det var overstået, blev masken taget af og vi fik masser af lækre sager og hver fem kroner – tænk, hvor mange penge det var dengang. Da kunne vi købe en karamel for to øre, en lang sukkerstang for 5 øre, en flot fladkage for 10 øre. Er der noget at sige til, det er svært for os at følge med i nutidens priser, når vi er opvokset i en tid, hvor en femkrone-seddel var en kapital.

Et år til jul stod der i Brugsens vindue en julenisse så skøn. Jeg ville så gerne have den, men sådan en luksus var umuligt – den kostede 25 øre. Tænk, så fik jeg den af Aksel i julegave, mon jeg nogensinde er blevet lykkeligere for en gave, end jeg blev for den – og så havde han givet 25 øre for den. Den står her endnu hver jul og glæder mig.

Karen og Jens Henning

Karen og Jens boede så nær os, at deres udhuslænge var skellet mellem dem og vor frugthave. Jens var tækkemand for de fleste af Skjoldrups beboere, altid hos os, ellers arbejdede han med at slå sten for kommunen. Karen hjalp til med alle grove arbejder hos bønderne. Når de ikke havde arbejde til hende, arbejdede hun på skoven.

Aldrig var de to ledige, altid sled de med strengt arbejde. Hvor jeg beundrede dem, altid var de glade og tilfredse. Aldrig har jeg set et surt

ansigt hos nogen af dem. De havde så stor en jordlod, at de kunne holde to geder, en gris og lidt høns. Hver dag, når Karen kom fra arbejde, skulle hun ud og malke gederne.

Deres hjem var med to små stuer, et lille soveværelse, et køkken med komfur i skorstenen (ligesom hjemme) et lille spisekammer og et lille bryggers. I dagligstuen stod et bord med bænke, et par stole, et skab og et lille tobaksbord. I storstuen et bord med stole, to skabe, en kommode og en seng. Et meget lille soveværelse, hvor der kun var plads til en seng og en stol. Et beskedent hjem, men altid var der rent og propert med hvidskurede gulve, hvorpå var strøet sand.

Far holdt avis. Når vi hjemme havde læst den, fik Karen og Jens den. Jeg løb glad ind med den. Det var sjovt at se Karen malke gederne og mødte jeg Jens i gården, løftede han mig op i strakte arme og så sang han:

Hør Ellen, hør i fald du vil,
stig ud på tømmerflåden,
så lægger jeg med båden til
og så går du i båden,
sig rører ej den mindste vind,
og alt er tyst og stille,
om lidt så har vi måneskin og det er ej så silde.

Jeg var slet ikke bange for at svæve mellem himmel og jord. Jeg vidste Jens' stærke arme nok skulle holde mig, selv om han havde slået sten hele dagen.

Da vejene begyndte at blive forbedrede, solgte bønderne deres stengærder til kommunen. Stenene blev kørt ud ved vejen og kastet af i bunker. Jens fik så bud, nu var der arbejde, når andre arbejdere havde sat stenene op i aflange stabler med visse kubikmeter i hver stabel. Jens bandt så læderlapper på knæene, tog et tykt forklæde på, satte sin læskærm, et stort stykke sækkelærred på to stager, op for vinden og satte sin trebenede skammel tilrette. Der sad han så dag efter dag og slog sten enten det sneede, regnede eller stormede. En ægte Jens Vejmand.

Karens arbejde var lige så hårdt, ofte havde hun store revner i hænderne. Læges skulle de, for hun kunne holde pinen ud. Der fandtes jo ingen hudcreme, så hun gned dem ind i fedt. Hjalp det ikke, brugte hun det gamle husråd - hun tissede på dem - næste morgen var de lægt. Efter

høsten sankede Karen altid aks. Hun kunne samle 3-4 sække. Dem fik hun tærsket hos far. Det var en glad Karen, der gik hjem med sit korn. Nu havde hun gratis foder til sine høns.

To gange om året kom Jens ind og fik halm. Så blev der fornyet halm i deres seng, det var deres madras. Når Karen og Jens havde slagtet gris, var vi altid derinde til pølsegilde. Menuen var medister, ribbensteg og til dessert blodpølse. Efter maden hyggede vi os, til vi fik kaffe og hjemmebagt kage. Jeg syntes, det var alle tiders aften.

De havde ellers bekymringer nok. De havde fire børn. Den ældste søn blev gift og havde to små drenge, da han døde. Den ældste datter blev uheldigt gift. De fik tre børn, men havde ikke altid mad til dem, så hun kom hjem til Karen og fik lidt mad med sig hjem. Den yngste datter blev godt gift, men før de kunne begynde i deres stilling som ringer og graver ved en kirke på Lolland, fik hun en lille dreng i Karens seng. Da jeg en aften kom med avisen, spurgte Karen, om jeg ville ind og se den lille dreng. Det var det første nyfødte barn jeg så.

Den yngste søn Hans var noget af en efternøler, så han var ikke ældre, end han godt kunne lege med mig. Han lærte til smed og rejste til Argentina, hvor han blev smed på en farm. Efter nogle få år var han hjemme, men kunne ikke finde sig i de danske forhold, så efter ca. en måned rejste han tilbage, blev gift, fik tre børn og kom aldrig til Danmark mere.

Trods alle bekymringer var Karen og Jens altid tilfredse og glade. Karen og far var lige spøgefulde begge to. Tit havde de en munter diskussion. Jeg hørte engang Karen sige: "Vi har vel alle fejl", hvortil far svarede: "Såh, hvad fejl kan du finde hos mig, om jeg må spørge?" "Nåh nej, det er rigtigt Carl, du har ingen, men så er du da også den eneste", svarede Karen. Når hun var rigtig glad og blev ivrig, slog hun sig altid på låret og sagde: "Ih for pokker."

Da det blev almindeligt at cykle, ville Karen også lære det. Jeg var da blevet så stor, at jeg løb og holdt ved cyklen. Når jeg syntes, det gik, råbte jeg til Karen, nu kan du selv, jeg slipper. Nej, skreg Karen og så væltede hun. Hun fik aldrig lært at cykle, men måtte stadig gå til sit arbejde, skønt der tit var langt.

Karen og Jens var et af de ægtepar, der trods slid og beskedne kår, kunne glæde sig over deres lille hjem. Jeg har mange kære minder om de to

mennesker og de fulgte også min færden. Da jeg skulle konfirmeres, var det øsende regnvejr. Far leje så en af smedene i Bregninge - der var kun de to, der havde bil dengang – for at jeg ikke skulle snavse mit tøj til, bar far mig over gårdspladsen ned til bilen. Også det så Karen og sagde til far: “Nå Carl, du bar Ellen til dåben, du bar hende til hendes konfirmation, vil du også bære hende, når hun skal giftes?” Det gjorde han dog ikke.

“Naturvidenskab” og overtro

Dengang fik vi jo ikke vejrmedling over radioen, så da lærte folk at rette sig efter naturen. Her er nogle få eksempler:

Når stranden bruser, bliver det regn

Når himlen striber vest og til øster

kan vi lade kornet stå, så længe vi lyster,

men striber himlen fra nord og til sønder,

skal vi se at få kornet hjem, før regnen begynder.

Var der en ring om månen, blev det regn

Gik solen meget rød ned, blev det godt vejr

Satte en hund sig med snuden lige i vejret

og tudede, betød det dødsfald i familien.

Alt dette har jeg mere end en gang oplevet er sandhed.

Men overtro – mon?

Første gang det i et nyt år var ny måne, blev mor, farmor, Aksel og jeg stillet op ved vinduet i stuen med et brød under armen og en pung i hånden. Der stod vi så og kiggede på månen. Det sikrede os, vi ikke kom til at mangle mad eller penge i det nye år.

Påskemorgen skulle vi spise et æble på fastende hjerte. Så undgik vi sygdom i det år – derfor blev der altid gemt nogle lækre æbler til påsken.

Der måtte aldrig begyndes på et nyt arbejde en mandag, så skete der uheld.

Når en ko havde kælvet og skulle malkes første gang, skulle der lægges en kniv og en gaffel på kors i spanden, så kom koen til at give meget mælk og undgik sygdom. Det har far dog aldrig gjort, men for en af vore naboer var det en meget alvorlig sag.

Det med tretten til bords er der jo mange, der endnu tager hensyn til.

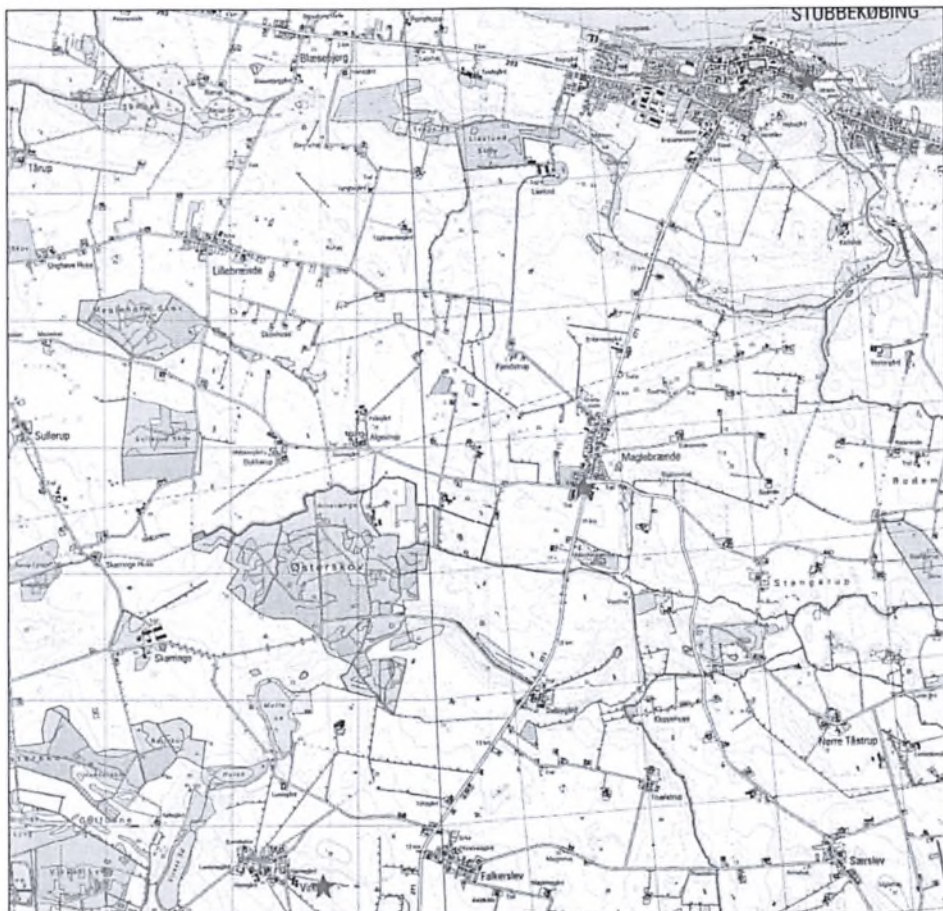
Der var mange forholdsregler at tage hensyn til for dem, der troede på alle de gamle spådomme.

Skjoldrups beboere var som en stor familie, der hjalp hinanden, i sorg, glæde og arbejde. Når der var gilde, var det os piger, der serverede. Jeg kom engang så galt af sted. Jeg skulle tage et fad fra en gæst i rækken bag bordet, foran mig sad en dame fra Nykøbing med en kæmpestor – dengang meget moderne hårnål. Da jeg tog fadet, fik mit ærme fat i nålen, så jeg trak hendes hoved bagover. Hvor blev jeg flov og hvor må det have gjort ondt på damen. Næste gang jeg skulle servere, så jeg godt efter, om der var hårnåle ved bordet.

Fra arkæologernes arbejdsmark

Af Kasper Høhling Søsted

I det sidste års tid har arkæologer fra Museum Lolland-Falster foretaget udgravninger på tre lokaliteter i og omkring Stubbekøbing. I denne artikel fortælles der om resultaterne af de tre udgravninger og baggrunden for de fleste af museets udgravninger.

På kortet er de tre lokaliteter, som nævnes i artiklen, markeret med en stjerne.
Kort ©Kort- & Matrikelstyrelsen

Hvorfor laves der arkæologiske udgravninger?

Hvert eneste år foretager arkæologer fra Museum Lolland-Falster udgravninger af fortidsminder rundt omkring på Lolland og Falster. De fleste af udgravninger foretages, fordi Folketinget har vedtaget en Museumslov, som beskytter alle fortidsminder i Danmark både til lands og til vands.

I Museumsloven findes der en paragraf, som siger, at hvis man i forbindelse med et jordarbejde støder på et fortidsminde, så skal man indstille arbejdet indtil der er truffet beslutning om, hvorvidt fortidsmindet skal udgraves af arkæologer eller ej.

Samme paragraf siger også, at hvis der findes fortidsminder i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder, så er det, som udgangspunkt, bygherren, der skal betale for en eventuel udgravning. Det er Kulturarvsstyrelsen (som hører under Kulturministeriet), der har det overordnede ansvar for forvaltningen af Museumsloven, men størstedelen af den daglige forvaltning af loven varetages af et antal lokale kulturhistoriske museer rundt omkring i Danmark.

På Lolland og Falster er det Museum Lolland-Falster, som har ansvaret for de arkæologiske undersøgelser.

Det er ikke altid, at vi udgraver fortidsminder. Det gør vi kun i de tilfælde, hvor fortidsminderne kan give os ny viden om livet i fortiden, og hvor det ikke er muligt at beskytte dem mod skader i forbindelse med et bygge- eller anlægsarbejde.

De seneste udgravninger i og omkring Stubbekøbing.

I det seneste års tid har museets arkæologer udgravet fortidsminder i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder på tre forskellige lokaliteter i og omkring Stubbekøbing.

Udgravninger har omfattet mange forskellige typer fra flere tidsaldre.

De første bønder ved Maglebrænde Kirke

I efteråret 2010 skulle Maglebrænde Kirkes parkeringsplads udvides. Inden anlægsarbejdet gik i gang udgravede museets arkæologer resterne af en boplads fra den første halvdel af bondestenalderen – den såkaldte Tragtbægerkultur.

På bopladsen fandtes rester af et kulturlag. Kulturlag er jordlag af varierende tykkelse dannet af affald fra menneskelig aktivitet, og de kan indeholde madrester, redskaber og lignende.

FAKTA

Bondestenalderen (3900-1700 f.kr.)

Yngre stenalder eller bonestenalderen defineres som den tidsperiode, hvor landbruget introduceres, og hvor befolkningen etablerer faste bosættelser. Perioden er karakteriseret af stendysser og jættestuer samt anvendelsen af især flintredskaber, f.eks. de slebne økser brugt til træfældning, men også keramik dekoreret med flotte mønstre.

Bondestenalderen inddeles i forskellige perioder, hvoraf tragtbægerkulturen betegner de første 1100 år. Tragtbægerkulturen inddeles i en ældre del dateret til 3900-3400 f.kr. og en yngre del dateret til 3400-2800 f.kr. Bosættelsen fra Maglebrænde kirke tilhører den sidstnævnte del.

I kulturlaget ved Maglebrænde Kirke blev der fundet restprodukter af flint fra redskabsfremstilling, men også hele redskaber bl.a. i form af skrabere. Skrabere er redskaber uden spidse hjørner og med en sløv æg, der har været brugt til at skrabeskind rent for fedt og hinder forud for garvning.

Skrabere fra bondestenalderen

Foto:

Museum Lolland-Falster

Skrabere er blandt de mest almindelige flintredskaber, og de har været i brug i en stor del af forhistorisk tid. Skraberne, som blev fundet under udgravningen ved kirken i Maglebrænde stammer fra bondestenalderen. Foruden flint indeholdt kulturlaget også keramik samt brændt ler. Flere af keramikskårene er ornamenteret på en måde, der er karakteristisk for den del af bondestenalderen, som arkæologerne kalder for yngre tragtbægerkultur.

Der er ikke tidligere foretaget professionelle arkæologiske udgravninger omkring Maglebrænde, og bopladsen på kirkens parkeringsplads er de første sikre spor efter en forhistorisk bebyggelse i området.

Nordvest og vestsydvest for Maglebrænde er der for mange år siden blevet fundet en kobberøkse og et flintøksedepot fra henholdsvis ældre og yngre tragtbægerkultur. Flintøksedepotet kan være samtidigt med den udgravede boplads. Kobberøksens datering viser, at området også har været beboet i den tidligste del af bondestenalderen.

Nordøst og øst for anlægsarealet er der desuden registreret flere gravhøje. Højene kan ikke dateres nærmere, men der er mulighed for, at nogle af dem er opført i bondestenalderen.

Da gravhøje som regel blev opført i nærheden af den samtidige bebyggelse, er der en mulighed for, at nogle af højene indeholder resterne af de mennesker, som for mere end 5000 år siden boede dér, hvor der nu er anlagt en parkeringsplads.

Tre døde vikinger ved Virket

I det tidlige forår 2011 måtte flere af arkæologerne på museet smide, hvad de havde i hænderne for at køre ud til en mark lige øst for Virket. På marken var der dukket fortidsminder op under jordarbejdet til et nyt staldanlæg.

I første omgang fandt arkæologerne resterne af et gårdsanlæg fra ældre jernalder (tidsperioden ca. 500 f. Kr. til ca. 200 e. Kr.), hvis hovedbygning har bestået af et treskibet langhus.

Gårdsanlægget er af den såkaldte enkeltgårdstype. Enkeltgårde er, som navnet antyder, en enhed bestående af én gård med tilhørende husdyrhold og jordtilliggende i form af græsningsarealer og dyrkede marker. På gården har der sandsynligvis boet 6 – 10 personer.

I modsætningen til gårdene i middelalderens landsbyer blev gårdene

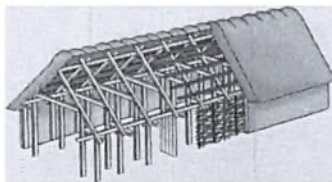
i forhistorisk tid flyttet over kortere afstande (100-200 m) ca. en gang hver generation.

Det treskibede hus.

I et treskibede hus bæres taget af to rækker af kraftige stolper, placeret ned igennem husets midte. Hustypen kaldes treskibet, da det i tværsnit kan opdeles i tre dele - mellem og på hver side af de to rækker tagbærende stolper. Husene har haft stolper til ydervægge og andre opdelinger i huset - som skillevægge, båse til dyrene osv. - men disse er kun i heldige tilfælde bevaret. Husene er aflange og oftest 5-6 m brede. De kaldes derfor langhuse, når de er så lange, at de er brugt til bolig. Der er også mindre bygninger, som har været brugt som fx arbejdshus og til opbevaring. Indgangene er i langhusenes lange vægge, og indrettes oftes med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst).

Treskibede huse bygges i det meste af bronzealderen, jernalder og vikingetid - samlet en periode på omkring 2000 år. (1.500 f.kr.-1.050 e.kr.)

Vi ved ikke med sikkerhed, hvorfor man flyttede gården. En forklaring kan være, at man ønskede at udnytte den frugtbare jord på og omkring den gamle gårdstomt til agerbrug.

Gårdanlægget ved Virket er et meget spændende fund, fordi der endnu kun er udgravet forholdsvis få af den type på Falster.

Men det var langt fra det eneste interessante fortidsminde, som lå gemt under pløjelaget på marken ved Virket.

Kort tid efter, at udgravningen var gået i gang, dukkede der en større gravplads fra vikingetiden (tidsperioden ca. 700 e. Kr. til ca. 1050 e. Kr.) med mindst 10 jordfæstegrave op umiddelbart ved siden af gårdsanlægget.

Udgravningen af grave er en kompliceret og bekostelig affære. Derfor

valgte landmanden at flytte staldbyggeriet, så gravpladsen ikke blev berørt af anlægsarbejdet, og derfor heller ikke behøvede at blive udgravet.

Og det at flytte et anlægsarbejde, så vigtige fortidsminder ikke trues, er faktisk hovedformålet med Museumslovens krav om, at bygherre skal betale for udgravninger af fortidsminder. – Nemlig at skabe et incitament til, at fortidsminderne får lov til at blive liggende dér, hvor de er blevet fundet.

Den ældste af de tre døde vikinger gravlagt ved Virket.

Foto:
Museum Lolland-Falster

I tilfældet med gravpladsen ved Virket endte det med, at Kulturarvsstyrelsen betalte for udgravningen af tre grave, som var så nedbrudte, at skeletterne i dem lå næsten oppe i pløjelaget. I hver af de tre grave blev der fundet skeletter af mænd, som har været mellem 20 og 50 år, da de døde. Mændene er ikke blevet gravlagt med et stort og rigt udstyr. I hver af gravene lå en jernkniv. Den ældste af de tre mænd (hvis skelet ses på

billedet) havde desuden fået en del andre jerngenstande med i graven, hvoraf nogle efter alt at dømme har siddet på en længst formuldet træspand. Spanden har sandsynligvis indeholdt en eller anden form for drikkevare.

Brønde kan gemme på de mest utrolige ting

Samtidig med udgravningen af gårdsanlægget og jordfæstegravene ved Virket blev museet ringet op af Guldborgsund Kommune, som skulle sløjfe en kampestensbrønd. Brønden havde forårsaget en sammensynkning af fortovet ud for Møllestræde 3 i Stubbekøbing. Møllestræde ligger lige udenfor Stubbekøbings middelalderlige bykerne, og der var derfor mulighed for, at brønden stammede fra den gamle middelalderby.

Brønde er altid meget spændende udgravningsobjekter. Ikke kun på grund af deres konstruktion, men også fordi selv meget gamle brønde som oftest stadig er vandførende, hvilket betyder gode bevaringsforhold for genstande af organiske materiale (f.eks. træredskaber og genstande af tekstil eller læder) som måske er blevet kastet ned i dem på et eller andet tidspunkt.

Den arkæolog, som blev sat på sagen, drog derfor af sted med store forhåbninger om at gøre mange og interessante iagttagelser og fund. Derfor var skuffelsen også tilsvarende stor, da brønden inden sløjfningen blev tømt for sit indhold, som viste sig at bestå af moderne fortovsfliser, flasker og jernskrammel, og ligeså overraskelsen, da det viste sig, at det også var lykkedes for en eller anden at finde plads til en kummefryser i den gamle brønd.

Fundet af fryseren fik en af museets mere eftertænksomme medarbejdere til at konkludere, at udgravningen trods alt havde resulteret i et helt nyt perspektiv på den kendte vending om brøndgraverens bagparti.

Kasper Høhling Søsted
Museumsinspektør – Arkæologi
Museum Lolland-Falster

FREDAG AFTEN I HORBELEV

Ind under jul i begyndelsen af 60'erne.

Af Niels-Jacob Andersen. Tegning: Lasse Jacob Middelbo Outzen.

Min mor tog en sidste slurk kaffe og sine handsker på, og spurgte om vi var klar. Det var min lillesøster og jeg. Det havde vi faktisk været længe sammen med min hund Bulle, der sad spændt og ventede. Vi skulle ud at kigge på forretninger.

”Vi skal huske at købe kaffe. Nå, men så går vi!” Sagde hun til min far, der blev hjemme og passede Gulf tanken og vor nye lillebror. Der var pyntet opovre i udstillingsvinduet hos gartner Henry Hansen. Blomster og juledekorationer. Det gule lys gav en god varme i den kølige aften. Til gengæld var der mørkt ovre på vaskeriet. De lukkede allerede klokken fem, mens byens øvrige forretninger havde åbent til klokken otte om fredagen. Hos mormor og morfar brændte lyset, og vi kunne høre radioen helt herude på vejen. Der var også lys hos damefrisøren på første sal hos Walter Jensen. Hun havde travlt her op til jul, forklarede mor.

Vi passerede i andægtighed ”Politistationen”. Landbetjent Winther Andersens store gule hus med det frygtindgydende, grønne skilt med hvide bogstaver: ’Politi’. Inde hos naboen, dyrlæge Eberhardt, var der pyntet hyggeligt op. Også nede i hans klinik i sidefløjen.

Vi var meget stille, da vi gik forbi Theas mørke hus. Hun råbte ikke i aften. Alligevel holdt min lillesøster godt fast i min mors frakke og knugede min hånd med nogle kræfter, jeg slet ikke vidste hun havde. Bulle havde fået fært af et eller andet og var forsvundet ind i haven henne ved slagteren.

”Han kommer snart igen”, beroligede min mor.

”Hvis det er rotter?” Spurgte min lillesøster ængsteligt.

”Så tager vi ham med hjem på tilbagevejen”, svarede jeg.

Bulle var en navnkundig rottehund i byen. Jeg havde tjent gode penge på ham, når der blev ringet, om ikke jeg kunne komme med Bulle, ”for der var rotter”. En daler til mig og en skål mælk til hunden. Bulle var et gadekryds af en svensk gårdhund og noget andet. Hans mor

hed 'Penge', og det var altid sjovt at høre dens ejer Jens Nielsen råbe efter hende: "Penge, Penge kom nu her!"

Inde i det store udstillingsvindue hos Thea sad den mørke, udstoppede fugl og stirrede med sine stive øjne dødt over på Waldorfs telefoncentral, hvor der til gengæld var liv. Her kunne man gå ind og telefonere, hvis man ikke havde telefon derhjemme. Min farfar gik engang ind på 'Centralen', da min faster fra Sydafrika skulle ringe for at ønske ham tillykke med fødselsdagen. Det var vist nok en meget vanskelig opringning. "Folketidende" var der i hvert fald og tog billeder af det.

Den nye urmager Andersen sad med sine forlængede briller bøjet over et armbåndsur bag sprosserne i det store vindue. Han havde lejet sig ind hos frøknerne Corfitzen, der var pensionerede lærerinder. Doktor Rasmussens lægebolig med den flotte grønne dør lå stille hen. Doktoren var en statelig, stille mand. Ingen kendte ham rigtigt, men han kendte sognets familier bedre end de fleste. Det fortæltes, at han engang ringede til smeden en sen lørdag eftermiddag og sagde, at hans toilet var stoppet. Smeden vægrede sig noget. Han havde netop fået klemt sig ned i sit sorte jakkesæt, fordi han skulle til sølvbryllup.

- Nu er jeg kommet til Dem nat og dag til fødsler, forkølelser og forstuvninger...

- Jeg kigger forbi på vejen, brummede smeden.

Og det gjorde han så. Og den var god nok. Det brune vand stod helt op til kanten af toiletkummen. Smeden trak med besvær en lille sølvdåse op af jakkelommen. Han fremdrog to hvide tabletter og smed dem i toilettet.

- Hvis det ikke har hjulpet, så ring til mig mandag morgen!

Inde hos vor moster så de fjernsyn. De havde købt det store 21 tommers Eltra, da der var OL i Rom. Det meste af familien var samlet hos dem den aften landsholdet spillede semifinalen mod Ungarn. Der blev dømt straffe til Ungarn, og tiden stod stille. Henry From vinkede afværgende ud mod dommeren og straffesparksskytten Pal Varhidi. Hvad skete der? Henry From gik over til højre stolpe og satte sit tyggegummi for så at gå tilbage og snuppe straffesparket. Vi vandt to nul og kom i finalen, som vi tabte til Jugoslavien.

Udenfor på det fine, hvide stakit sad et rødt skilt med hvide bogstaver: 'Nye Danske'. Min onkel var postbud og assurandør med hjemmekontor.

Det klare neonlys strålede os i møde sammen med duften af charcuteri hos slagter Buhl. Hans juleudstilling var flot. Alskens lækkerier omkransede et stort hvidt grisehoved med et pæonrødt æble i munden. Slagter Buhl havde en stor stjerne hos os unger. Han var sjov – især nytårsaften, hvor han kunne finde på at hilse på folk med hånden eller rettere en grise fod, som han havde gemt i sit jakkeærme. Og hver nytårsaften klokken 22 serverede han røde pølser for alle os unger, der er ude for at lave løjer og skyde nytåret ind.

Oppe på Torvet var der flere forretninger og en bank. Midt på Torvet, der hvor hovedgaden løb sammen med Torvegade og Bregningevej, strålede det store juletræ i al sin glans. Faktisk var der så mange

forretninger, at vi var nødt til at tage én side af hovedgaden ad gangen. Vi skulle jo have det hele med og helst i små bidder. Bager Isaksens konditori bugnede af Walesstænger og Napoleonskager og her ind under jul også af klejner og brunkager. I et sidelokale var der et lille konditori med små borde, hvide duge og wienerstole. Isaksen havde noget nær kongelig status, når vi efter skoletid gik om bag forretningen til bageriet og råbte: ”Isak, Isak kom nu frem ellers går vi aldrig hjem!” Og så tronede Isaksen med sin hvide hat, hvis han altså ikke sov til middag, han havde jo været tidligt oppe, frem i døren med tørkager på en sort bageplade.

Bager Isaksens nabo var Enggaards Sadelmageri og Tapetseri, som der stod på det hvide skilt midt på huset. Der var møbelbutik ud mod vejen og nede i kælderens duftede der himmelsk af læder. På værkstedet blev der stadig repareret seletøj, men hovedgesjæften var polstring med kapok og ombetrækning af møbler. Her var en af mine morbrødre udlært. Enggaard drev også et ligkistemagasin og det i skarp konkurrence med snedker Ravn omme på Torvegade. Overleveringen vil vide, at der engang kom en storbonde ind i butikken hos sadelmageren. Han var stor på flere måder og havde i sine unge dage været garder for kongen i København og havde lært rettidig omhu. Nu ville han gerne se på en kiste til sig selv og ikke mindst vide, hvad den kostede. Sadelmageren viste ham en kiste i hans størrelse og sagde, at den kostede 225 kroner.

- 225 kroner! Jeg kommer lige ovre fra din konkurrent og han skulle kun have 185 kroner.

Enggaard målte ham med øjnene og sagde:

- Ja, men hvis du så meget som spjætter med armene, så falder hans lort fra hinanden.

Vi gik hurtigt forbi Andelsbanken. Den var aftenlukket. Der brændte et svagt, officielt lys i vinduerne, hvor der også var hængt kravlenisser op. Jannerups Fiskehandel var også lukket, men der var lys i udstillingsvinduerne i Tatol, hvor man diskret reklamerede med ”byens bedste hygbind”. Der gik nogen tid, inden vi drenge fandt ud af, hvad det var. Tatol var i øvrigt et sæbehus, hvor man kunne få det meste.

Nordfalsters Bank havde lejet sig ind i smalle lokaler hos skrædder Børge Andersen, der drev "Herremagasinet" med eget værksted, hvor svendene sad i skrædderstilling oppe på bordet. En af skræddersvendene var min morbror, og somme tider fik jeg lov til at sidde ved siden af ham og tegne med hans stive, hvide kridt på det sorte stof. Men mine ben begyndte hurtigt at prikke i den der skrædderstilling.

Lige efter kom snedker Jørgensen. Han lavede selv møbler og havde et stort udstillingsvindue med prøver på sin kunnen. Inde hos karetmageren på det store, røde bødkeri blev der engang bygget kareter, fortalte min mor. Min søster ville straks vide om det var til kongen. Vi grinede. Nu lavede de smørdrøtler derinde. Trætonder lavet af stave med jernbånd om, som mejeriet kom 50 kilo smør i, inden de blev sendt til England med kølevogn omme fra stationen. Tømrermester Ole Henrik Pedersens villa og værksted lå før det gule mejeri. Der var stille her om aftenen. De begyndte jo tidligt i morges. Gennem vognporten kunne vi skimte det nye ostelager, der var bygget i røde mursten.

Så kom vi til husflidsskolen eller "Snitskolen", som vi kaldte den. En lille, gul murstensbygning, hvor der var sløjdundervisning for drengene om eftermiddagen og for de voksne om aftenen. Det var snedker Jørgensen, der stod for undervisningen. Jeg holdt hurtigt op med at gå der. Jeg ville gerne lave en indianer-flitsbue, men fik at vide, at man ikke måtte lave våben der. I stedet blev jeg sat til at lave en vaskebænk til min mor, som mine morbrødre måtte lave færdig for mig om aftenen. Om sommeren var der luftgynger eller missionstelt på græsset bag "Snitskolen". Vi drenge kunne selvfølgelig bedst lide luftgyngerne, men tog det hele med. Bare der skete noget. Engang blev vi smidt ud af missionsteltet, fordi vi skulle synges "Zakarias kravlede op i et morbærtræ." Vi sang af fulde halse, at han kravlede op i et 'jordbærtræ' og grinede, indtil vi blev smidt ud.

I Forsamlingsbygningen, hvor der var ungdomsklub to dage om ugen, holdt man julebanko, så ruderne duggede, da vi gik forbi.

Vi kunne høre de højroastede stemmer allerede, da vi passerede ESSO tanken. Stemmerne kom oppe fra bager Knudsens trappe. Et

af ungdommens samlingspunkter. Jeg slap min lillesøsters hånd. Jeg kendte dem alle sammen, som stod der med deres knallerter og cykler. Vi hilste pænt og kunne alligevel høre de grinede, da vi passerede. Inde på skolen var der lys i skolekøkkenet. Husholdningskredsen holdt kursus i at lave juledekorationer. Oppe på bakken ved korsvejen vogtede den gamle, hvide kirke i mørket. Det skulle være Falsters ældste stenkirke, sagde man. Her endte byen, og jeg havde tit spurgt min mor, hvem der var Guds far og mor og havde samtidig tænkt på korsvejen ved kirken, fordi det var her min verden endte. Jeg fik aldrig noget svar. Der var masser af lys hos elinstallatør Jarno Hjørtkjold, som havde pyntet op til jul med elektrisk tog og snelandskab. Jeg ville gerne være blevet stående lidt længere og kigge på Märklintogene, modelhusene og bjergene og drømme, selv om drømme aldrig holder, så holder man aldrig op med at drømme. Men vi gik over på det modsatte fortov ved Steinmeiers Gartneri og tog turen tilbage ned ad hovedgaden. Der var ikke så mange butikker på denne side. De sagde, at der var en ung elektriker, der ville åbne i Marthas lukkede butik, men indtil videre var det ikke blevet til noget. Vi skulle helt ned til Henry Barber, før der igen kom forretninger. Lige efter barberen lå købmand Olsens butik, hvor der duftede af kaffe og spegesild. Her var der samtalecentral sådan en fredag aften, hvor man var kommet ind til byen for at handle og udveksle historier.

- Har I hørt, at Volmer er blevet standset af politiet?

Nej, det havde de ikke.

- Han var så hønefuld, at han ikke kunne stå ud af Angliaen. Så da politiet bad ham om at køre med på stationen, spurgte han:

- Kører I først eller skal jeg?

Den grinede de længe ad.

Min søster og jeg fik hver en klump kandis at gumle på, inden vi stoppede ved springvandet, der røg i den kolde aftenluft. Det var elektricitetsværkets kølevand, der blev pumpet ud i det runde springvand i haven foran bestyrerboligen. Vi stod og kiggede lidt på det varme vand, inden vi gik forbi slagter Norsk og Karl Andersens

to butikker med henholdsvis slagtervarer og kolonial hen til Fyldepennemagasinet eller 'Kiosken', som vi kaldte den. Der sad et stort blåt og hvidt reklameskilt på gavlen. 'North State' stod der. Det var min farbror Bech, der solgte alt fra fyldepenne i en stor glasdisk til aviser, blade, cigaretter og tipskuponer, som man udfyldte ved en skrivepult, der hang på væggen. Horbelev var med på Danmarks nye tips kupon, da vi spillede mod Døllefjelde-Musse i 1950. Det blev et kryds. Jeg var næsten med, for jeg lå inde i min mors mave.

Lidt længere nede lå et toetagers funkis hus. Det var Horbelev Autoservice ved Jørgen Skov Jensen, som der stod. Der var benzintank under halvtaget, udstillingsvindue og kontor i stuen og på første sal beboelse. Selve værkstedet lå i en sidefløj på Vinkelvej. I udstillingsvinduet på hovedgaden stod de seneste Morris-Austin modeller. Inde på Skov Jensens kontor hang en stor propel af det ædleste træ. Ifølge overleveringen skulle den have siddet på det fly, han fløj under Lillebæltsbroen med.

Naboen hed Rittmer. Han var barber og lokalredaktør for Folketidende. "Hvis håret stritter – så gå til Ritter!" Skrålede vi drenge og syntes, vi var vældig sjove. Udenfor hang det blanke barberfad, som stammede fra dengang barbererne også åreladede folk, forklarede mor, uden at vi blev særlig meget klogere af det. Inde på salonen stod der to store barberstole med nakkestøtter og fodpumper, så de kunne hæves og sænkes. En lille glasdisk med kasseapparat og fire røde stole, der kunne vippe lidt. Der sad vi drenge så og ventede på vores tur og ikke mindst på, at Rittmer skulle spørge de voksne, om "der ellers var noget?" med et slet skjult blik ned til glasdisken med kondomerne.

Skomager Strange havde lys i vinduerne i dagligstuen. Hans lille værksted, hvor der duftede berusende af lim og læder, lå omme i gården. Her sad han på sin høje trebenende skammel og reparerede fodtøj.

"Toben sad på treben
Så kom firben
Så tog toben etben
Og smed det efter firben."

Remsede mor, da vi gik forbi. Vi kendte den godt, og vidste, den handler om en skomager og hans hund. Men for en sikkerheds skyld tog vi den lige en gang til for min lillesøster.

Nede på hjørnet ved Torvet lå 'Tricotagen', en velassorteret forretning med tøj til voksne og børn. Det var frk. Jensen, der ejede forretningen, og hun havde pyntet flot op til jul med nisser på vat, gran og guirlander.

Lige rundt om hjørnet hen mod stationen lå Boesens radioforretning. Nu var den også blevet til en tv-forretning. Inde i det lille udstillingsvindue stod et fjernsyn og flimrede med juleshow. Det var et nyt, stort 21 tommers Eltra. Det kørte også for nogle måneder siden, da præsident Kennedy holdt tale om Cuba. Boesen havde sat en højttaler ud, så vi kunne høre, hvad der blev sagt. Det gjorde han også, når der var fodbold, boksning eller seksdagesløb. Nu var det alvor. Kennedy's rustne stemme var rolig:

"Det vil være vort lands politik at betragte enhver atom raket, der affyres fra Cuba mod noget land på den vestlige halvkugle, som et angreb på De forenede Stater, et angreb, der kræver fuld gengældelse mod Sovjetunionen."

Vi drenge stod der med vore cykler mellem benene og var bange. Blev der virkelig krig? Atomkrig... Heldigvis trak russerne sig. 'Krusse' var bange for Kennedy. Vi drenge var stolte og stiftede på stedet en Kennedyklub.

Næste stop var HOKI – Husmødrenes Og Købmændenes Indkøbscentral – byens første supermarked med selvbetjening og køledisk. Det sidste havde ført til et mindre sammenstød mellem slagter Buhl og den fremsynede købmand Niels Petersen. Køledisken indeholdt nemlig kød, og det mente slagteren var at gå ham i bedene. Vi passerede de to store kornmagasiner Nielsen & Dehn og LMAF. På stationen stod den røde skinnebus fra Nykøbing med svagt snurrende motor på spor to. Den ventede på, at skinnebussen fra Stubbekøbing skulle køre ind på spor nummer et nærmest stationsbygningen, hvor der var opvarmet venteværelse og billetsalg. På Hotellet overfor var der gang i krostuen. De spillede billard, rafflede eller tærskede kort. Oppe i baren sad en mand og hang. Han

var lastvognschauffør, men fik taget kørekortet for spritkørsel. Det fortalte han ikke til nogen og fortsatte med at køre. Så blev han igen standset af politiet, der bad ham om at vise kortet.

- Sig mig lige engang: Hvor mange tror I, jeg har? Lød det kække svar, men i aften var der åbenbart ikke så meget at grine af.

Vi drejede rundt om hjørnet ved 'Tårnet'. Der boede vor farmor. Det store murermesterhus kaldtes 'Tårnet', fordi der var et firkantet tårn på. Nede i stuen havde en sparekasse lejet sig ind.

Endelig nåede vi til legetøjsbutikken. Et slaraffenland af biler, dukker og cykler. Man kunne stå rigtig længe med næsen mod ruden og drømme. Men det var for koldt, sagde mor. Vi nåede også at kigge på snedker Ravns møbeludstilling og Kristine Andersens skotøjsforretning, inden vi nåede hen til den store Brugsforening, hvor C.P. Godt herskede. Det var en stor forretning med en lille benzintank udenfor.

"Nok se, men ikke røre!" Lød Godts formanende, sønderjyske røst altid, når vi børn var alene i butikken. Inde bag disken stod førstekommiss Nielsen sammen med den unge lærling. Vi gik ind og købte et pund 'Blå Cirkel' i dagens anledning. Kaffen blev malet i den flotte, blanke mølle ved vinduet og omhyggeligt pakket ind i brunt papir af Nielsen, som sluttede nummeret af med at sætte en elastik om. Han holdt døren for os, da vi igen gik ud i kulden.

Ude på Torvet kom 'Fredagskaffe' svingende på sin cykel. Så var klokken ved at være Otte. Man kunne stille uret efter ham. Han var karl på en gård nede i Skjoltrup, og hver fredag aften cyklede han til Horbelev for at købe tobak og drikke kaffe omme på kroen. Han var meget musikalsk. Når der var krobald sad han allerforrest oppe på balkonen for at aflytte musiknumrene, så han kunne køre hjem og spille de nye melodier på sin violin.

Ved maler Jensens smukke bindingsværksgård, der engang havde været byens skole, kom Bulle halsende os i møde. Stor gensynsglæde med formaning fra mor:

"Den må ikke slikke jer, før den har været hjemme og fået mælk!"

Bulle fik sin mælk, og vi fik kaffe med brød og myseost, som vor nye, norske genbo havde lært os at spise på ristet brød. Klokken 22

lukkede benzintanken, og huset på hjørnet faldt til ro.

Når jeg i dag går den samme tur gennem byen, er der ikke mange forretninger tilbage. De kan tælles på en hånd, selv om der bor flere i byen end dengang i begyndelsen af 60'erne.

Men så kan man jo trøste sig med, at erindringen er det eneste paradys, man ikke kan fordrives fra.

Fra arkivet

Beretning fra Lokalhistorisk Arkiv ved Lokalhistorisk Forenings generalforsamling februar 2011 v/Karin Suhr Rasmussen

Vi har igen i år haft et travlt år på Lokalhistorisk Arkiv. Vi har haft mange besøg på arkivet, mange spørgsmål og mange indleveringer og dermed også meget, der skulle registreres. Samtidig er vi jo stadig i gang med at omregistrere det materiale, der er registreret før 1999. Der mangler stadig meget før det hele er lagt ind på EDB.

Ja, det er ikke første gang, jeg starter beretningen på denne måde, men det er stadig sådan, det er.

For heldigvis får vi stadig mange besøg, mange indleveringer og mange spørgsmål. Rigtig mange af spørgsmålene kommer via e-mail. Hvis man sidder hjemme og arbejder med et emne og mangler en oplysning, er det jo nemt lige at sende en mail. Man kan hurtigt få svar – og måske sende et supplerende spørgsmål.

Derfor prioriterer vi også højt, at der skal svares på spørgsmål så hurtigt som muligt – selvfølgelig også dem vi får pr. brev.

I løbet af det sidste år har vi bl.a. haft besøg af Thomas Hjortsø, der har skrevet en bog om jødetransporterne under krigen. Thomas Hjortsø så vores materiale igennem og ved hjælp af nogle kontakter kom han i forbindelse med Gunnar Sylow Madsen, som med sine erindringer har givet et stort bidrag til bogen, som er meget interessant og tankevækkende.

Vi havde over en lang periode besøg af Niels Christiansen, som var ved at skrive en bog om ulykker til søs – altså havarier. Det viser sig, at Stubbekøbing Avis, som vi har stående i indbundne bind fra 1861 til 1966, har fine referater fra søforhør, og det var en vældig god kilde for ham. Bogen er udkommet og der står rigtig meget om alle de forlis, der har været i farvandet omkring os, så vi har også fået samlet en stor mængde oplysninger, som vi kan gøre brug af næste gang vi får et spørgsmål om et havari. Og det er faktisk spørgsmål vi jævnligt får.

Roklubben er ved at lave en pjece med oplysninger om, hvad det er man ser, når man sejler langs Falster nord- og østkyst. Det er en rigtig god ide, og det har vi naturligvis også været involveret i.

I Sønder Alslev udgiver man på lørdag en ny bog om sognet, og det glæder vi os også til at se resultatet af.

Selv har vi jo, som vi har gjort siden 1983, udgivet et årsskrift. Vi bruger meget tid på at få det skrevet, redigeret og sat op, og vi diskuterer da også om det er ved at have overlevet sig selv. På den anden side er det også en måde at få samlet nogle oplysninger om et emne, og gå lidt i dybden med det, og vi bruger jævnligt de gamle årsskrifter til at finde oplysninger i, så vi ikke skal starte forfra hver gang.

Men jeg kan da godt se at salget går nedad, så det er et spørgsmål, hvor længe og hvor stort et underskud Lokalhistorisk Forening vil acceptere.

Arkiverne i det gamle Storstrøms Amt har i snart et par år arbejdet på at komme med i et projekt som blev startet på Fyn og blev udvidet til også at dække det sydlige Jylland. Projektet hedder Historisk Atlas og er en hjemmeside, som arkiver, museer og biblioteker arbejder sammen om, og hvor man kan finde oplysninger og billeder placeret på kort. Både nye og gamle kort. Det er kun 14 dage siden vi blev startet her i region Storstrømmen, så det er begrænset, hvor meget der er lagt på endnu, og det skal nok blive godt. Men det er også tidskrævende.

Nu er det jo ikke sådan, at man nødvendigvis skal skrive en bog eller andre større ting for at komme på arkivet. De fleste af vores besøgende har spørgsmål om deres slægt, deres hus, deres landsby eller om et eller andet man er kommet til at diskutere og ikke husker helt ens.

Selv om der stadig kommer slægtsforskere, er det efterhånden sjældent, vi har brug for vores gamle læseapparater til film med folketællinger. Kirkebøgerne har vi stadig fremme en gang imellem, men de fleste har undersøgt kirkebøgerne og folketællingerne på internettet, inden de kommer til os. Eller også vil de gerne se det på en af vores computere. Og det overflødiggør heldigvis ikke arkivet, for lige så snart man skal

have lidt mere puttet på end det, man kan se i en folketælling – som hvor boede de? Hvor arbejdede de? Hvordan så det ud? Måske har vi også et skolebillede eller andet, der kan være med til at tegne et samlet billede. Ja, så er man nødt til at henvende sig på et lokalhistorisk arkiv, og det er der heldigvis mange der gør.

Noget af det, jeg selv synes er mest spændene, er de gamle kort. Dem ligger der mange af på kort- og matrikelstyrelsens hjemmeside, men vi har også mange her, og der er nu noget særligt ved at stå og se på et rigtig kort i stedet for et lille udsnit på en skærm.

Et arkiv skal indsamle, bevare og registrere og så også formidle. Det sidste har vi bl.a. gjort ved siden 1983 at udgive årsskriftet i samarbejde med Lokalhistorisk Forening. Vi gør det også ved at lave de små udstillinger i indgangen, og på torsdag kommer en privat slægtsforsker-gruppe for at få en introduktion til arkivet. Og det før omtalte Historisk Atlas vil også blive en vigtig del af arkivernes formidling.

Vores samarbejde med de øvrige arkiver i Guldborgsund kommune har udviklet sig meget positivt, bl.a. har vi indkøbt fælles flytbart udstillingsmateriale, så vi både har nogle moduler hvert sted og har mulighed for at låne af hinanden, hvis vi skal lave større udstillinger.

Vi har fået en ny medarbejder, som skal være her i aktivering i et halvt år, indtil 1. Juli, og hun er allerede godt i gang med at registrere.

Jeg vil slutte med at sige tak til Tine, der snart har arbejdet på arkivet i mange år og til arbejdsgruppen, hvor der også altid er god hjælp at hente. Både med registrering, mere praktiske opgaver, lørdagsvagt og den store lokale viden, som vi hele tiden kan trække på.

Så vil jeg sige tak til bibliotekets personale for stor tolerance og opbakning til arkivets arbejde.

Og endelig vil jeg sige tak til Lokalhistorisk forening. Tak for samarbejdet omkring årsskriftet og for de mange gode foredrag, hvor I også er med til at formidle historien. Og tak til alle jer - foreningens medlemmer – der er med jeres opbakning er med til at fastholde interessen for lokalhistorien.

Lokalhistorisk Arkivs personale og arkivgruppe.

Lokalhistoriske arkiver er bl.a. karakteriserede ved at have frivillige medarbejdere. Personer der interesserer sig for lokalhistorie og har lyst til at tage del i det arbejde, der skal gøres for at få arkivet til at fungere, så vi får registreret det hele, så vi kan finde det igen.

Det er bestemt interessant arbejde, og man får undervejs en viden og nogle oplysninger, så tingene pludselig hænger sammen, og man siger: Nå, er det sådan, det er!, men der er også en del lidt kedeligt arbejde, som at få rensset snavs af indleverede arkivalier, at lægge bind om protokoller og sidde og skrive journal- og løbenumre på arkivalierne, men det er også vigtigt arbejde.

Vi har for tiden fire frivillige medarbejdere på arkivet: Else Nymand Sørensen, Henni Kronberg Nielsen, Kate Andersen og Ingrid Nielsen, der alle tager del i det daglige registreringsarbejde.

Desuden er Tine Perlt ansat med 12 timer ugentligt og arkivlederen med 15 timer.

Vi har også en anden slags frivillige medarbejdere, nemlig arkivgruppen, som skal hjælpe med kontakten til hele området, som arkivet skal dække. Det er også arkivgruppen, der har vagten i arkivets åbningstid om lørdagen.

I arkivgruppen sidder Kristine Asser Hansen, Gurli og Hans Jacobsen, Bent Jørgensen, Tove Jørgensen, Bent Blomquist, Else Nymand Sørensen, Henni Nielsen og Ingrid Nielsen.

I juni mistede vi et af de ældste medlemmer af arkivgruppen, da Ulla Jensen døde. Ulla havde været med siden arkivet startede og har alle årene været et aktivt medlem af gruppen. Ulla har i årenes løb skrevet mange artikler til årsskriftet, og hun var altid parat til at dele ud af sin store viden om Stubbekøbing.

Vi vil savne Ullas altid positive og engagerede medvirken til vores møder og i arkivets arbejde.

Mere fra Arkivet

Som det måske fremgår af beretningen fra generalforsamlingen sker det samme på arkivet som alle andre steder i samfundet for tiden – alt bliver mere og mere elektronisk. Mere og mere bliver koncentreret omkring computeren, og det er selvfølgelig fordi det er et hurtigt og effektivt hjælpemiddel (for det meste).

Vi registrerer vores arkivalier og alt andet i et program – Arkibas – som reelt ligger i Kolding.

Vi har kopier af alle udskiftningskort liggende i kortskabet, men oftere og oftere går vi ind på Kort- og Matrikelstyrelsens hjemmeside www.kms.dk og finder de gamle kort der.

Vi har kopier af kirkebøgerne og folketællinger på film, men det er sjældent vi bruger det, alt ligger på Statens Arkivers hjemmeside www.sa.dk. Vi ser dog stadig i kirkebøgerne, når vi skal finde noget i perioden 1811 – 1891, hvor vi har indbundne kopibøger fra alle sogne i vores område, men på nettet kan vi lave opslag fra 1646 til omkring 1930, lidt forskelligt fra sogn til sogn.

Vi har fotograferet alle gravsten på kirkegårdene, og de kan nu ses på www.findengrav.dk. Ifølge personregistreringsloven skal en gravsten være mindst ti år gammel, før der må offentliggøres billeder af den, så de nyeste sten er naturligvis ikke med.

Vi har oprettet en hjemmeside www.stubarkiv.dk hvorfra det nu er muligt at søge i arkivets registreringer, bl.a. vil man kunne se de billeder, vi har fået lagt ind, dvs. ca. 1/3 af vores billedarkiv.

Det sidste nye skud på stammen er Historisk Atlas. Arkiverne i det gamle Storstrøms Amt er gået ind i det samarbejde, der i forvejen eksisterede mellem Fyns og Sønderjylland om at lave en kortbaseret registrering over seværdige steder.

Ved at gå ind på www.historiskatlas.dk og dobbeltklikke et sted på kortet får man markeret de steder, hvor der er lagt noget ind.

Man kan også søge et sted på Google, og hvis stedet er lagt ind i Historisk Atlas, vil det komme frem som en af mulighederne.

I foråret var jeg med til at holde et kursus om lokalhistorie på Biblioteket i Nykøbing. I den forbindelse havde bibliotekar Dorthe Tissot

Hansen lavet en liste over gode steder, man kan søge lokalhistorie. Vi har fået lov til at bringe listen her og håber, at slægtsforskere og andre interesserede vil kunne få gavn af den.

Gode steder på Internettet slægtsforskning lokalhistorie:

Arkivalieronline www.arkivalieronline.dk

Indhold og muligheder:

Indeholder indskannede kirkebøger og folketællinger. Alle danske kirkebøger frem til 1892. Kirkebøger efter dette tidsrum er også tilgængeliggjort i det omfang de er færdigskrevne før 1950. Alle folketællinger i perioden 1787-1925, samt landsogne fra 1930. Dårlige søgemuligheder; det er en stor fordel at kende arkivaliets oprindelige opbygning, da det på Nettet er lagt ind i samme rækkefølge. Man har brug for nogle forhåndsoplysninger; nogle datoer, årstal og stednavnenes sammenhæng, for at kunne finde frem til de rette personer og lokaliteter.

Krabsen www.krabsen.dk - klik videre på Stednavnebase.

Indhold og muligheder:

Stednavnebase, indeholdende over 50.000 danske stednavne. Giver hurtigt overblik over hvilket sogn, herred og amt det søgte stednavn hører til. Med forklaring på dansk/engelsk. Siden er under omlægning i øjeblikket, men stednavnebasen fungerer fint.

Dansk demografisk database www.sa.dk

Indhold og muligheder:

Indeholder oplysninger fra **kirkebøger** og **folketællinger**. Desværre er kirkebogsindholdet stadig mangelfuldt, men det ser bedre ud for **folketællingerne**.

Desuden er der adgang til **det danske udvandrersarkiv**; vær opmærksom på at det kun dækker folk, der udvandrede via København og havde en aftale med en udvandreragent, da det er disse aftaler, der er registrerede.

Adgang til to forskellige **indvandrerbaser**.

I modsætning til Arkivalieronline er oplysningerne i DDD tastet ind og gjort søgbare. Det rummer naturligvis en fare for fejlindtastninger, men det er en stor hjælp, at man kan søge på personnavne.

Danmarks Nationale Privatarkiv www.danpa.dk

Indhold og muligheder:

DANPA giver mulighed for at søge i 120.000 person-, erhvervs-, forenings- og institutionsarkiver, der opbevares på 165 arkivinstitutter. Eksempler på arkivalier kan være: fotografier, breve, erindringer, regnskaber, korrespondance, foreningshistorie m.v.

Man får ikke adgang til selve arkivaliet, men en henvisning til det arkiv i landet, hvor det befinder sig.

Statens Arkivers Arkivalieinformation www.daisy.da.dk

Indhold og muligheder:

En arkivskaber er det man i gamle dage kaldte en arkivfond; dvs. den institution som skaber arkivalierne. Det har man brug for at vide, hvis man vil søge i denne database. Via denne base kan man bestille arkivalier til gennemsyn på visse større biblioteker – blandt andet Nykøbing F. Igen en registrant, hvor man ikke kan se selve arkivaliet, men at der findes noget. Mere officielle og offentlige instanser end Danpa. F.eks. menighedsråd, domstole, kommunale udvalg, osv. Lidt kompleks at finde rundt i.

Bauers kalender www.morchslaegt.dk/bauers/baur.hmt

Indhold og muligheder:

En kalender over alle år, så man nemt kan se, om farfar blev født en søndag, og om det i øvrigt var i påsken. Kan også være nyttig i forbindelse med de ældste kirkebøger, hvor man ofte i stedet for datoer har anvendt kirkelige betegnelser.

Ellis Island www.ellisland.org.

Indhold og muligheder:

Database over de 25 mio. immigranter, der ankom med skib til Ellis Island i perioden 1892-1954. Mulighed for at søge på navn, årstal, skibsnavn og etnicitet. De originale passagerlister er indskannede.

Familysearch www.familysearch.org.

Indhold og muligheder:

Meget omfattende databane med inddateringer fra hele verden. det er gratis at oprete sig som bruger og bidrage til indholdet, men man kan frit søge i materialet uden at være oprettet. Databasen er et resultat af indtastninger fra mange forskellige kilder og skal bruges kritisk. Ingen originale arkivalier. Meget udførlige vejlinger. siden drives af Jesu Kristi Kirke af De sidste dages hellige (mormonerne)

Københavns Stadsarkiv <http://www.starbas.dk/>

Indhold og muligheder:

Et godt sted, hvis man leder efter københavnske arkivalier. I denne database kan man søge efter arkivalier samt gamle og nyere kort fra København og københavnske kvarterer. Desuden findes der en database med knap 2000 erindringer skrevet af københavnske pensionister i 1969. Man kan søge på navne, men også på emneord. Det er en registratur, dvs. at man ikke får direkte adgang til arkivalierne, nogle af kortene er dog digitaliserede og ligger online.

Hovedstadsarkiver

www.landsarkivetkbh.dk/hovedst/index

Indhold og muligheder:

Her kan man orientere sig om arkiverne i København. Man kan bl.a. se lister over hvilke københavnske veje, der hører til hvilke kirkesogne på forskellige tidspunkter.

Center for dansk byhistorie

www.byhistorie.inet-designer.dk

Indhold og muligheder:

Hjemmesiden præsenterer alle danske købstæders historie frem til kommunalreformen i 2007. Den historiske oversigt omkring hver by har hovedvægt på byudvikling og økonomiske forhold. Desuden med statistik over befolknings- og erhvervsudvikling i alle Danmarks købstæder.

Find en grav www.findengrav.dk

Indhold og muligheder:

En oversigt over fotograferede gravsteder i Danmark. Godt overblik over hvilke kirkegårde, der er fotograferede i Danmark. Der mangler mange kirkegårde endnu, men hvis det område, man er interesseret i, er repræsenteret, er det en god kilde.

Kort og matrikelstyrelsen www.kms.dk

Indhold og muligheder:

For et par år siden blev ca. 45.000 gamle kort gjort tilgængelige på Nettet. Det drejer sig om sognekort og matrikelkort fra sidst i 1700-tallet og frem. Siden har en funktion, der gør det let at sammenligne de historiske kort med nutidige kort. Man kan søge på stednavn eller på adresse. Der er også mulighed for at se matrikelkort.

Historisk Atlas www.historiskatlas.dk

Et samarbejde mellem museer, biblioteker og arkiver ligger til grund for denne side, der er kortbaseret. Siden bruges bl.a. til at formidle de gode lokale historier fra arkiver og museer. Ved et dobbeltklik på kortet får man et overblik over hvilke lokaliteter, der er formidlet om i det pågældende område. Med en tidslup kan man få et godt overblik over, hvordan et område har forandret sig gennem tiderne. Der er mange gamle kort, men også lokale fortællinger om områder, gårde og byer.

1001 fortællinger om Danmark www.kulturarv.dk/1001fortaellinger

På denne side kan man finde fortællinger om dansk kulturarv formidlet af 180 af landets førende eksperter på området. Som et supplement til eksperternes fortællinger har også alle andre mulighed for at bidrage med gode fortællinger, links, billeder og videoklip til siden. Hjemmesiden er målrettet danske og udenlandske turister, men har også en ambition om at fungere som digital mødeplads for kultur- og historieinteresserede.

Kort til kirken www.korttilkirken.dk

En side med mange nyttige oplysninger om de danske folkekirker. Indeholder bl.a. oversigt over adresser, hjemmesider, gravsteder, sognegrænser og kalkmalerier. Desuden en stor samling fotografier.

Alt om fortidsminder www.altomfortidsminder.dk

Siden er udviklet af Kulturarvsstyrelsen i samarbejde med Naturstyrelsen og henvender sig primært til private lodsejere, og ansatte, der fører tilsyn med vore fortidsminder. Siden er kortbaseret og giver et godt overblik over fortidsminder i et enkelt område. Med ordbog over fagudtryk.

Fund og fortidsminder www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder.dk

Fund og fortidsminder er et nationalt register over fortidsminder, og steder, hvor museerne har gjort arkæologiske fund. Registret indeholder både fortidsminder, som er synlige i landskabet, og fortidsminder, der ligger skjult under jorden, og kun er kendt fra arkæologiske undersøgelser. Hvem ved, måske findes der fund fra oldtiden lige under dit hus?

Sammenslutningen af lokalarkiver www.danskearkiver.dk

Indhold og muligheder:

Arkivvejviser, hvis du prøver at finde frem til mere om en bestemt egn. Det er meget forskelligt hvad lokalarkiverne har lagt på Nettet. Nogle lægger billeder og gode historier fra lokalområdet ud.

LASA – Lokal Arkiver Storstrøms Amt www.LASA.dk

Indhold og muligheder:

Vejviser til de lokalhistoriske arkiver i det gamle Storstrøms Amt.

Stubbekøbing Lokalhistoriske Arkiv:

www.stubarkiv.dk

Et eksempel på et lokalhistorisk arkivs hjemmeside, hvorfra man kan søge i arkivets registreringer.

Formandens beretning 2010-2011

Generalforsamlingen den 15. februar 2011.

Hvor er januar dog en lang måned! siger vi til hinanden - og lidt senere - ja, tiden flyver også afsted.

En af dem, der har gjort sig mange tanker om tiden er digteren Benny Andersen. I 1985 skrev han om TIDEN og STORKEN - det skal være min indledning:

Tiden og storken

Jeg har hørt om tiden
jeg har hørt den kan være lang
jeg har hørt den kan slippe op
at man kan vinde eller tabe den
at den kan være ordentlig eller kostbar
god eller dårlig
ude eller inde
jeg har hørt meget om tiden
men jeg har aldrig set den

Som barn forestillede jeg mig tiden
som en stor smuk fugl
nærmest en stork
fordi jeg havde hørt
at tiden kunne flyve
men også at den til tider
stod fuldstændig stille

Jeg elskede tiden den gang
tiden med sit lange røde næb
stående på sit ene røde ben
bøjet over en mørk dyb dam
inden den langsomt foldede
sine brede hvide vinger ud
og svævede i timevis
mellem himmel og endeløse enge

Men senere blev jeg forvirret
da jeg hørte
om tidens tand
om spild af tid
at tid i virkeligheden var penge
eller at tiden var af lave
og den slags
så efterhånden mistede jeg
min barnetro på storken
og faktisk har vi nu
langt færre storke i Danmark
end vi havde på den tid
da jeg troede på dem

Jeg har hørt om tiden
jeg har skrevet digte om tiden
jeg har skrevet og hørt meget om tid
jeg har haft min tid
somme tider er jeg endog
nået frem til tiden
men jeg har stadig ikke set den

Benny Andersen, 1985

... og så vil jeg gå lidt baglæns i tiden - hvordan blev det foreningsår, som slutter i aften?

Årets begivenheder

I Marts havde vi besøg af Eva Køngerskov, som er opvokset her i byen. Et år alene på cykel gennem Sydamerika - fem lande, en bjergkæde og 13.000 km var emnet. Eva fortalte meget levende fra nogle af de mange oplevelser undervejs og mange billeder fra turen understøttede foredraget. Vi kunne så undervejs tænke, at hun var modig eller dumdrstig alt efter vores temperament ... men vilje havde hun.

Urmager og konservator Søren Andersen, Virket, fortalte i **april** om sit arbejde og især om den restaurering, han havde udført af det astronomiske ur i Lund Domkirke. - Teknikken drillede desværre Søren Andersen - så der blev lidt lang vej til Lund Domkirke. Men vi fik kendskab til en spændende og interessant lokal virksomhed.

Sidst i maj gik turen så til Frilandsmusset. Altid spændende hvordan vejret er sådan en dag.

Men det holdt i hvert fald til hjemturen. Dejligt at besøge det sted - der er meget at se og lange strækninger at gå - nogle tog turen rundt i hestevogn. Stadager Brugs fik fuld opmærksomhed - gensynets glæde med varer fra vores egen barndom var stor.

I august fyraftenstur til Nørre Ørlev Kirke, hvor Tom Friis på sin afslappede og underholdende måde fortalte om kirken og sognet. Det havde regnet kraftigt - meget kraftigt - før besøget i kirken men solen vandt denne sene eftermiddag og da vi efterfølgende kørte den smukke tur ud til Køllegården i Virket var det som græsset var grønnere end nogensinde. 44 personer fik en fin eftermiddag og aften.

Fra Køllegården gik der en tråd til arrangementet i **September**, hvor vi havde besøg af godsejer Rikke Fabienke, Skjærringe. Vi var denne aften 64 personer - en meget fin aften, Rikke fortalte let og levende - også

med et stænk af humor. Havde selv valgt emnet »Mit liv på Skjærringe Gods« - tiden fra barndommen på Skørringe til i dag.

I Oktober besøg af fhv. politiinspektør Erling Christensen, Nørre Alslev, der fortalte og viste billeder fra sin rejse i det nordlige Indien. Desværre igen problemer med at få teknikken til at virke ... sammenbragt »isenkram« kommunikerer ikke altid, som det skal. Vi er i bestyrelsen meget opmærksomme på dette problem og er naturligvis kede af det, når det sker. Det ved jeg, den der står med problemet også er.

Nørre Ørslev Ungdomsskole, den ældste efterskole på Falster, blev i 2010 til »Næsgaard Efterskole, Sport - Natur - Kreativitet« - det måtte vi i Lokalhistorisk Forening naturligvis sætte på programmet. Til vores møde i **november** havde vi derfor inviteret tidligere forstander Knud Brusgaard Nielsen, Nørre Ørslev Ungdomsskole og forstander Anders Bøje Jørgensen, Næsgaard Efterskole.

Og fortælle kunne de begge. Knud Brusgaard formåede - foruden at fortælle om Nørre Ørslev Ungdomsskole - at give en fyldig gennemgang af efterskolernes historie - han fik meget med uden nogen form for manuskript - sådan en rigtig fortæller i ordets allerbedste betydning

Også Anders Bøje kunne kunsten at fortælle - om fremtiden - alle visionerne - håb og drømme - meget fremadrettet.

Det er ingen hemmelighed, at vi er i gang med at arrangere en fyraftenstur til Næsgaard i september 2011.

Og sidste gang vi var samlet her, var i **januar** med emnet: »Hverdagen i Middelalderen« ved Leif Plith Lauritsen, fra Museum Lolland-Falster i Maribo. Han var også i besiddelse af en stor fortælleglæde og hans power-point, der kørte på det hvide lærred understregede fint det han fortalte - og hjalp både ham og os - til at holde tråden

Og så i aften den årlige generalforsamling, som afslutter programmet.

Alle arrangementer har været velbesøgte - og det må jo betyde at det, der blandt mange muligheder udvælges og gennemføres ikke er helt forkert.

Det er en stabil forening, der i aften holder generalforsamling.

Medlemstallet er 218 - har været nærmest konstant de senere år - selv om nogle falder fra, kommer nye til.

Økonomien er stabil - det vi I også kunne se, når regnskabet forelægges

Vi har også i år modtaget 2000 kr. fra Det Classenske Fideicommis - en opmærksomhed vi skønner på og er meget taknemmelig for.

Lions i Stubbekøbing ønskede i sommer at uddele nogle penge til lokale foreninger. Vi kom i betragtning og modtog 5.000 kr. Det skylder vi Lions en stor tak for.

Tak til Biblioteket for husly, vi føler os velkomne og møder altid stor velvilje og hjælpsomhed.

Stor tak til arkivet for hjælp og gode idéer, ikke mindst ved udarbejdelsen af årsskriftet, men også i mange andre sammenhænge. Også tak til gruppen omkring arkivet for deres indsats.

Tak til Gunvor Fisker for musikledsagelse. Vi har måttet undvære dig nogle gange i dette år på grund af de ugedage vi havde valgt - det bliver bedre i det næste program.

Tak for al den hjælp vi får fra forskellig side, når der skal ryddes af og vaskes op - der er trange forhold ved opvaskebaljen og det er ikke vanskeligt at blive ramt af en køkkenlåge - men sure smileys på lågerne eller i ansigterne har jeg aldrig bemærket.

Tak for al anden støtte og positiv omtale i årets løb

Tak til bestyrelsen for godt og loyalt samarbejde.

Og sidst men ikke mindst: Tak til vore medlemmer for interesse for vore arrangementer og trofasthed mod foreningen.

Solvejg Mølbjerg

Afsked med 2 bestyrelsesmedlemmer

Asger har været med i bestyrelsen i 10 år - heraf de 6 som kasserer. Jeg havde gerne set, han havde været her, så vi i fællesskab kunne overbringe ham vores tak. Det lod sig ikke gøre.

En af de nærmeste dage, før flyttebilen kommer, vil jeg overrække Asger (som desværre ikke kunne være her i aften) en gave i form af 2 bøger om Det Classenske Fideicommis. Bøgerne får følge af denne hilsen:

”Kære Asger

På vegne af Lokalhistorisk Forening hjertelig tak for den store og kompetente arbejdsindsats du har lagt i foreningen gennem 10 år - heraf de sidste 6 år som kasserer.

Du vil bl.a. blive husket

- som suveren på det økonomiske felt - foreningen/formanden har i de 6 år aldrig behøvet at tænke på det med pengene,
- for ture af meget høj kvalitet, som du tilrettelagde og gennemførte,
- for Jubilæums-skriftet 1984-2009,
- som den første, man mødte, når man kom i Lokalhistorisk - venlig og smilende siddende ved dit lille bord med sedler, man kunne vinde på.

Du har selv udtrykt, at det er ordene »RETTIDIG OMHU«, der driver Jer. Vi tror det gerne, for sådan har dit foreningsarbejde netop været udført - altid med rettidig omhu. TAK.

De bedste hilsener med ønsket om en god fremtid

Kære Else Nymand

Du flytter ikke til Værløse - eller andre steder. Fremover kan vi møde dig - som vi altid har gjort det - mange forskellige steder. Du har i årenes løb været engageret i meget foreningsarbejde på en positiv måde. Det siges, at såfremt man mangler hjælp til et eller andet, er det mange gange godt at gå til nogle, der har så rigeligt i forvejen - det er du et godt eksempel på.

Derfor blev du også for 6 år medlem af bestyrelsen i denne forening. I forvejen havde du en tjans på Arkivet - det har du stadig.

Når man spørger Else om noget er man 100% sikker på at få et ærligt svar. Ordene bliver ikke pakket ind - mange boller har du bagt og smurt. Tak for din indsats i vores forening i 6 år.

Og før det hele nu bliver for vemodigt sørgeligt, vil jeg haste med at sige
»for de gamle, som faldt, er der ny overalt«

Vi har netop valgt to nye - vore hidtidige suppleanter til bestyrelsen. De har allerede »prøvet« at være med og ved hvad de går ind til. Velkommen i bestyrelsen til Anne Lise Østerholm og Ingrid Hoffmann. Jeg øjner et godt samarbejde også med Jer - til gavn for Lokalhistorisk Forening.

2 nye suppleanter er valgt - Carsten Astrup Jørgensen og Hans Hasselbalch. Hvor dejligt at I sagde »ja, det vil vi gerne prøve«. Selv om I ikke er fuldgyldige medlemmer af bestyrelsen, kan vi godt få brug for Jer til opgaver hen over året. Velkommen også til jer.

Bliv medlem af

LOKALHISTORISK FORENING STUBBEKØBING

Nærmere oplysninger fås hos:

Solvejg Mølbjerg	54 44 27 59
Svend Pedersen	54 44 40 98
Bent Blomquist	54 43 80 24
Ingrid Hoffmann	20 98 55 18
Anne-Lise Østerholm	54 44 11 62

Eller på Lokalhistorisk arkiv, telf. 54 73 15 68
Arkivleder Karin Suhr Rasmussen

